

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТИ

ТАРИХ ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ

ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ КАФЕДРАСИ

ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ФАНИДАН

РЕФЕРАТИ

**Мавзу: И.А.Каримовнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш
остонасида” асари**

Бажарди:

3 босқич талабаси Каримов Д.

Текширди:

т.ф.н. кат.ўқит. Эркаев Э.

Андижон – 2016

КИРИШ

1. БОБ. Буюк тарихий миссия билан майдонга чиққан йўлбошчи

2-БОБ. Асарда Фарғона, Ўш ва Наманган воқеаларини акс эттирилиши.

**3-БОБ. Аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш ва иқтисодиётни тубдан
ислоҳ этишнинг принципиал масалалари талқининг асарда ёритилиши**

ХУЛОСА

ФАЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг „Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида“ китоби 2011 йил август ойида мамлакатимиз мустақиллигининг 20 йиллик байрами арафасида „Ўзбекистон“ нашриёт-матбаа ижодий уйи томонидан нашр қилинди. Унинг

ҳажми 27,5 босма табокдан иборат.

Китоб „Сўз боши ўрнида“ деб номланган кириш сўзи билан бошланади. Ушбу кириш сўзида китобнинг асосий маъно-мазмун, ундан ўрин олган материаллар-нинг ўзига хос хусусиятлари, юртимизда истиқлол арафасида ҳукм сурган чуқур инқироз ҳолатининг ҳаққоний тасвири ва таҳлили, ўша даврнинг сиёсий-иҷтимо-ий манзараси, ушбу асарнинг янги тарихимизни яратишдаги бекиёс ўрни ва аҳамияти ҳақида атрофлича фикр юритилади.

Китобнинг асосий қисмидан Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг 1989 йил-нинг 24 июнидан 1992 йилнинг 4 январига қадар, яъни унинг республикаимиз раҳбари сифатидаги фаолиятининг биринчи кунидан то мамлакатимиз истиқлолга эришганидан сўнг умумхалқ сайлови асосида мустақил Ўзбекистон Президенти этиб сайланиши ва ўз вазифасини бажаришга киришиш санасигача бўлган даврда сўзлаган нутқлари, маърузалари, мақола ва интервьюлари, Юртбошимиз томони-дан имзоланган фармон ва қонунлар ўрин олган.

Китобда юртимиздаги ғоят қалтис ва носоғлом вазият, озгина учкун чиқса, бутун республика ловуллаб ёниб кетадиган, тўғри йўлни топиш ўта мураккаб ва хатарли бўлган бир шароитда инқироздан чиқиш, Ўзбекистоннинг тақдири ва келажагини ҳал этадиган энг муҳим масалалар бўйича улкан донишмандлик ва жасорат билан баён этилган концептуал ёндашувлар, амалий фикр-мулоҳазалар, хулоса ва таклифларга алоҳида эътибор қаратилганки, улар нафақат келажак ав-лодга яқин тарихимизни холис ўргатиш, айни пайтда, уларни ҳаёт синовларига чидамли, мустаҳкам иродали, ўз юрти ва халқи манфаатларини ҳимоя қилиш йўлида ҳар қандай синовларга тайёр бўлган юксак ватанпарвар инсонлар этиб тарбиялашда бекиёс аҳамият касб этади.

Яна бир муҳим жиҳати шундаки, назарий ва амалий жиҳатдан катта тайёргар-ликни, улкан сиёсий тафаккур ва донишмандликни, бой ҳаётий билим ва тажри-баларни талаб қиладиган бундай мураккаб мавзунинг айнан истиқлолимиз меъмо-ри, мустақил давлатимиз асосчиси, ўша пайтда юз берган ижтимоий жараёнлар-нинг асосий марказида турган, уларнинг барчасини ўз қалби ва юрагидан ўтказган инсон — Юртбошимиз томонидан ноёб тарихий ҳужжатлар ва теран таҳлил асоси-да ёритиб берилиши мамлакатимиз жамоатчилигининг ушбу китобга бўлган қизи-қиш ва эътиборини янада оширмоқца.

Маълумки, буюк шахсларнинг бир пайтнинг ўзида ҳам улкан назариётчи, ҳам моҳир ташкилотчи ва амалиётчи сифатида даврнинг ўзи халқ ва миллат олдига қўяётган кўпдан-кўп саволларга пухта илмий-назарий асосда жавоб топиши ва уларнинг энг мақбул ечимини кўрсатиб бериши дунё тарихида камдан-кам учрай-диган феноменал ҳодисадир. „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида“ китобида ана шу ноёб ҳодисанинг амалий ифодасини муаллиф тимсолида кўрамиз ва асарнинг сўз бошисида таъкидланганидек, „тарихий бурилиш палласида халқ дарди, миллат қайғуси буюк шахсларни яратиши“ни янада чуқурроқ англаймиз. Ўзбекистон бахтига, халқимиз пешанасига шундай улуғ инсонни раҳбар қилиб бергани учун шукроналар айтамыз.

Албатта, фурсат ўтгани, унда ёритиб берилган ҳаққоний тарих, илгари сурил-ган ғоя ва қарашлар, муаллиф томонидан ўз вақтида улкан жасорат ва донишмандлик билан келажак ўн йилларни олдиндан кўриб, қабул қилинган қарорларнинг аҳами-яти янада теран тушуниб етилгани сари бу китобнинг янги-янги хусусиятлари кашф этилади. Чунки бу китоб фақат бугунги кунимизга эмас, келажакка қаратил-ган китобдир. Бу асардан мустақиллик неъматидан баҳраманд бўлган, озод ва эр-кин ҳаёт қадрини биладиган ҳар бир авлод ўзи учун керакли сабоқ ва хулосаларни чиқариб олади. Бир сўз билан айтганда, бу китоб ўзини мана шу Ўзбекистон заминининг фарзанди деб биладиган биронта инсонни бепарво қолдирмайди.

Бу ҳақда сўз борганда, 2011 йил 28 августда „Халқ сўзи“ газетасида чоп этил-ган „Истиқполимиз тарихининг ёрқин кўзгуси“ мақоласида, шу йилнинг 4 октябрида Ўзбекистон Фанлар академиясида Президент Ислон Каримовнинг „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида“ китоби ва „Мамлакатимиз янги тарихини яратишнинг долзарб вазифалари“ мавзусида ўтказилган илмий-амалий конференция материаллари, оммавий ахборот воситаларида, билим масканлари, илмий ва ижодий муассасаларда бўлиб ўтаётган қизғин фикр алмашув ва муҳока-малар давомида билдирилган фикр-мулоҳазаларни эсга олиш ўринли бўлади. Хусу-сан, юқорида зикр этилган „Истиқголимиз тарихининг ёрқин кўзгуси“ мақоласи-да қуйидаги фикр ва хулосалар алоҳида таъкидланадики, улар китобнинг маъно-мазмунини янада чуқур тушунишда алоҳида аҳамият касб этади:

„Мухтасар айтганда, ҳам сиёсий-иқтисодий, ҳам ғоявий-мафкуравий, ҳам та-рихий-маънавий тафаккур ва таҳлил усулларини ўзаро уйғунликда мужассам этган бу кенг қамровли асар халқимиз ҳаётининг вақт ўтиши билан унутилиб, йўқолиб кетиши мумкин бўлган саҳифаларини тиклаб, истиқлол

тарихимизни ҳаққоний асосда яратиш, бугунги ва келгуси авлодларнинг уни ҳар томонлама ўрганиб, англаб етишлари учун мустаҳкам замин яратади. Шу маънода, бу китоб ўтмиш ва келажак, аجدодлар ва авлодлар ўртасидаги ворисийлик ришталарини кучайти-ришда бебаҳо манба бўлиб хизмат қилади, десак, адашмаган бўламиз.

Ушбу китоб билан танишган ўқувчиларда „Бошқа тадқиқот ва илмий ишларда учрамайдиган бундай далил ва рақамлар қаердан олинган, улар нимага, қандай манбаларга асосланган“, деган табиий савол туғилиши мумкин.

Маълумки, Юртбошимиз кўп йиллар давомида Давлат план комитетида масъ-ул вазифаларда хизмат қилган, кейинчалик бу ташкилотнинг раиси, молия вази-ри, Министрлар Совети раисининг ўринбосари лавозимларида фаолият кўрсатган. Иш жараёнида минглаб расмий ҳужжатлар, жумладан, махсус статистик маълумотлардан фойдаланиш имконига эга бўлган.

Ислом Каримов республика раҳбари бўлиб сайланишидан оддин — Давлат план комитетининг раиси бўлиб ишлаган пайтида ана шу мураккаб масалалар устида узоқ вақт системали тарзда ишлаб, бир муҳим хулосани, яъни Ўзбекистон иқтисодиёти шу тариқа бир ёқлама ривожланишда давом этадиган бўлса, бу хатар-ли жараён охир-оқибатда ҳалокатли натижаларга олиб келиши муқаррар, деган чуқур илмий асосланган фикрларни республика раҳбариятига ёзма равишда маълум қилади. Давлат ва халқ манфаатини ўйлаб, келажак ҳақида қайғуриб билдирилган бундай таклифларга эътибор қаратиш ўрнига, Марказ ва унинг республикадаги гумашталари бундай мустақил ва дадил қарашлар билан чиққан раҳбарни пойтахтдан четлаштириб, уни олис Қашқадарё вилоятига, ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан энг оғир аҳволда қолган минтақага раҳбар қилиб, аслида эса жазолаш учун юборади.

Тақдирнинг ана шундай қалтис ўйин ва синовларидан ўтган, қисқа давр ичида Қашқадарёдек катта бир вилоятдаги аҳволни тубдан ўзгартиришга эришган Ислом Каримовнинг Ўзбекистон раҳбари бўлиб сайланганининг эртасига, яъни 1989 йилнинг 24 июнь куни республика ҳукуматининг мажлисида „Биз бундан буён эскича яшолмаймиз ва бундай яшашга замоннинг ўзи йўл қўймайди“ деб қатъий баёнот бериши унинг қандай катта азму шижоат билан янги вазифага киришганидан далолат беради.

Республикамызда 80-йилларнинг охири — 90-йилларнинг бошида

вужудга келган ҳақиқий аҳволни ўзимизга аниқ тасаввур қиладиган бўлсак, „Ўзбекистон мус-тақилликка эришиш остонасида“ китоби истиқлол тарихимизнинг ҳозирга қадар атрофлича ёритилмаган саҳифаларини ҳар томонлама чуқур исботланган, рад этиб бўлмайдиган аниқ тарихий ҳужжатлар асосида тўлдириши билан айниқса эътиборлидир. Чунки, ҳозирги вақтда турли уйдирмаларни усталик билан ишлатиб, бу бўшлиқни ғаразли мақсадда тўлдиришга, шу масалада кимларнингдир режа ва буюртмаларини бажаришга, биз бошимиздан кечирган тарихий воқеаларни бузиб талқин этишга қаратилган уринишларга бу китоб ҳеч қандай имкон қодирмайди.

Бу тўпламнинг энг муҳим жиҳати ва аҳамияти аввало ана шунда — яқин тари-химиздаги суронли ва тўфонли воқеа-ҳодисаларни фақат ҳақиқат ва яна бир бор ҳақиқатга асосланиб, ўз онгу шууридан, қалбидан кечирган муаллифнинг теран нигоҳ, улкан донишмандлик, ўз халқи ва юртига чексиз муҳаббат ва садоқат ҳисси билан ёритиб берганида яққол кўзга ташланади.

Шуни унутмаслик керакки, бугун собиқ Иттифоқнинг айрим ҳудудларида СССР деган империяни қандайдир янги шаклда тиклашни хаёл қилиб юрган, яқин ўтмишда содир бўлган тарихий жараёнларни бутунлай ўзгартириб, керак бўлса, сохталаштириб, одамларни, айниқса, у замонларни кўрмаган-билмаган ёшларни аддаб, тўғри йўлдан чалғитишга уринаётган кучлар, афсуски, ҳали ҳам йўқ эмас. Энг ёмони, улар ўз қабиҳ ниятлари йўлида ҳеч нарсадан қайтмайди.

Том маънода, Президент Ислом Каримовнинг халқимизнинг сиёсий тафаккур хазинасига бебаҳо ҳисса бўлиб қўшиладиган „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида“ китоби барчамизни ҳозирги ўта нотинч ва таҳликали замонда доимо хушёр, огоҳ ва сергак бўлиб яшашга даъват этади. Шу асосда Ватанимизнинг янги тарихини чуқур англаб, ундан зарур сабоқ ва хулосалар чиқариб, юртимизнинг қадимий шухрати, бугунги кудрати ва салоҳияти, жаҳон майдонидаги обрў-эъти-борига ҳар томонлама муносиб бўлиб яшашга ўргатади”¹.

„Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида“ китоби 2011 йил декабрь ойида „Ўзбекистон“ нашриёт-матбаа ижодий уйи томонидан рус тилида ҳам нашр этилди.

¹ Халқ сўзи " газетаси, 2011 йил 28 август.

1. БОБ. Буюк тарихий миссия билан майдонга чиққан йўлбошчи

Дунёдаги халқлар ва миллатларнинг озодлик йўлидаги курашлар тарихи шун-дан далолат берадики, жамият ҳаётидаги туб бурилишлар даврида ижтимоий-сиёсий вазиятнинг ўзи буюк йўлбошчиларни майдонга чиқаради. Ҳиндистон тари-хида Махатма Ганди, Америка Қўшма Штатлари тарихида Жорж Вашингтон, Франция тарихида Шарль де-Голль, Туркия тарихида Мустафо Камол Отатурк ана шундай тарихий миссияни ўз зиммасига олиб, она халқининг миллий-озодлик курашига бошчилик қилганини яхши биламиз.

Бизнинг юртимиз тарихида ҳам ана шундай улуг йўлбошчилар тарихий вазият тақозоси билан майдонга чиқиб, халқимизни ёвуз босқинчилар зулмидан озод этган, унинг шаъни ва ғурури, инсоний ҳуқуқпарини қайта тиклаган. Бу ҳақда гапирганда, Соҳибқирон Амир Темур бобомиз ўн тўртинчи асрда Туркистон зами-нини мўғуллар зулмидан озод этиб, ана шундай буюк миссияни адо этганини ҳамиша ғурур-ифтихор билан эсга оламиз. XX асрнинг 90-йилларига келиб эса Президентимиз Ислом Каримов ана шундай ўта оғир ва масъулиятли вазифани ўз зиммасига олди. Бунини „Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида“ китобидаги ҳар бир нутқ ва маъруза, тарихий ҳужжат тасдиқлайди.

Китобдаги биринчи материал — **1989 йил 24 июнда, республика раҳбари сифатида иш бошлаганининг иккинчи кунини** Ўзбекистон Министрлар Советида бўлиб ўтган Фарғона водийси областларини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни жадаллаштириш масалаларига бағишланган кенгашда сўзлаган нутқидаёқ Ислом Каримовдаги ҳақиқий йўлбошчиларга хос фазилатлар ёрқин намоён бўлади. Аввал, янги раҳбар бошқалар каби ёниб турган ўткир масалаларга, республикадаги ўта танг аҳволга бепарво қаролмайди. Чунки унинг қалби, юраги халқ дарди билан, Ўзбекистон дарди билан ёнади. Унинг республиканинг янги раҳбари сифатида айтган қуйидаги дастлабки сўзлари шунчаки сўз эмас, балки қатъий талаб бўлиб янграйди. У фақат ва фақат республика манфаатини, мавжуд аҳволни ижобий томонга ўзгартиришни раҳбар фаолиятидаги бош мезон деб билади ва бошқалар-дан ҳам шуни талаб қилади: „Ишга бўлган, ўзимизга топширилган вазифага нисба-тан муносабатни, дунёқарашимизни ва умуман, масъулиятимизни ўзгартира олсак-кина ишларимиз йўлга тушиб кетади. Акс ҳолда, вазиятни издан чиқаришга интила-диган кучлар ё мени четга суриб қўяди ёки жуда кўп раҳбарларни ўзгартиришга тўғри келади“¹.

Ҳолбуки, Ислом Каримовга қадар республикаимизни бошқарган раҳбарлар фаолиятида ўз халқининг эмас, балки фақат мустабид Марказнинг иродаси, унинг манфаатлари бош мезон бўлиб келган эди. Шунинг учун ҳам улар ўзича мустақил ҳеч қандай иш қилолмас, бошқалардан ҳам ишни талаб қилишга уларда қатъият етишмас эди. Бунини китобдан ўрин олган қуйидаги факт ва далиллар исботлайди: „КПСС Марказий Комитетининг менсимаслиги ва буйруқбозлиги шу даражага бориб етдики, Марказий Комитет котиби ёки вилоят комитетининг биринчи котиби ҳақида гапирмай қўя қолайлик, ҳатто, обком котибини тавсия қилиш учун келишиб олишга

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011 йил, 33-бет.

яқин-яқингача мажбур бўлиб келдик. Ким билан келишардик денг? Қандайдир сектор мудирӣ ёки йўриқчи билан, унинг хонаси олдида қабул қилишини кутиб навбатда турардик. Барча даражадаги партия ходимларининг тақдирӣ шу кишиларга, КПСС Марказий Комитети аппаратининг оддий амалдорларига боғлиқ бўлиб қолганди.

Могильниченко, Бессарабов ҳамда уларнинг энг фаоли Понамаревни бир эсланг. Уларнинг бу ерга келиши қандай таърифланган эди? Бу бутун бир воқеа бўлган эди. Лекин улар ўзларидан яхши хотира қолдиришмади. Улар биринчи котиб хонаси эшигини чап оёғи билан очиб киришарди. Ўшанда пленумларда қилинган барча маъ-рузаларни, мен шуни очиқ айтишим керакки, аввалига Понамарев, Анишчев, Огарок ва уларнинг тўдаси таҳрир қиларди, сўнг Усмонхўжаев минбарга чиқиб, ана шу тайёр нарсаларни ўқишга тушарди. У кўпинча маърузада гап нима ҳақда бораётганини билмаган ҳолда ўқирди.

Ана шу кишиларнинг хоҳиш-иродаси билан қанчадан-қанча одамларнинг, шу жумладан, коммунистларнинг, қанчадан-қанча раҳбарлар ва уларнинг оилалари тақ-дири бузилди. Ўзбекистонни ҳеч қачон билмаган, унинг тили, маданияти, бугунги куни ва ўтмишини билмаган, умрида Ўзбекистонни кўрмаган бу одамлар унинг фа-қат қулларча таъзим қилишини хоҳлашарди. Шундай кишилар сиёсат юргизишарди. Юқорида ўтирганларнинг ҳаммаси уларнинг амалдорлари тайёрлаган қарорларгагина имзо чекишарди"².

Бошқа бир ўринда бундай ҳолатнинг сабаблари шундай баён қилинади: „Бўш-баёв, сиёсий иродадан маҳрум, ўз халқининг ор-номуси ва кадр-қимматини ҳимоя қилишга қодир бўлмаган кишиларнинг Ўзбекистон компартияси ва республика раҳ-бариятига келиб қолиши аввало шунга ёрдам берди. Уларнинг аксарияти ўзларининг омон қолишларини ўйлаб, ҳукук муҳофазаси органлари, жумладан, Гдлян ва Иванов гуруҳи йўл қўйган қонунсизлик ва қонун бузилишларини пайқамасликка обдан уриндилар"¹.

Ана шундай раҳбарларнинг бўш-баёвлигидан фойдаланиб, собиқ Марказ, Ўзбекистоннинг ўзида кўплаб малакали ва салоҳиятли кадрлар бўлишига қарамасдан, СССРнинг турли минтақаларидан юртимизга ишни билмайдиган, фақат бу ердаги имкониятлардан фойдаланиб, даври даврон

² Ўша асар, 385—386-бетлар.

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. Т.: „Ўзбекистон» НМИУ, 2011 йил, 175-бет.

суришни ўйлайдиган одамларни юбора бошлади. Улар халқимиз ўртасида „десантчи“лар деб ном олди. „Бошқа минтақалардан юборилган кадрларнинг баъзилари республика эҳтиёжлари ва кулфатларига ҳамдард бўлиш у ёқца турсин, балки партия, совет ва ҳуқуқни муҳофаза этиш органлари ва бошқа органларда ўзларининг раҳбар лавозимларига тайинланишларини ўзбошимчалик қилиш учун берилган ёрлик, деб билдилар.

Халқнинг жуда бой тарихи ва маданиятини, ўлканинг ўзига хос ноёб хусусият-ларини билмаган ва билишни ҳам истамаган бу одамлар республика ҳаётини босиб-янчиб, қинғир ўзанга солишга киришдилар.

Халқнинг кўп асрлик анъаналари, маданияти, урф-одатлари ва маънавий кадри-ятларини менсимаслик элни жуда ранжитди.

...Халқнинг урф-одатлари, анъаналари, маданияти обдан оёқ ости қилинди, она тилининг қўлланиш соҳаси сунъий тарзда чеклаб қўйилди. Ҳатто, шундоқ ҳам мил-лий анъаналардан анча олисда бўлган айрим санъат турлари ҳам кимларгадир маъқул бўлмай қолди ва уларни янгилашга уриндилар. Ҳатто миллий либос ҳам қораланди. Кези келганда одамлар миллий анъаналар бўйича тўй қилиш, қариндош-уруғларни дафн этишга ҳам чўчиб қолган эдилар"².

Юқорида зикр этилган, республика раҳбари сифатида иштирок этган биринчи мажлисдаёқ Ислом Каримов ўн йиллар давомида ҳал қилинмаётган ва кўпчилик бундан буён ҳам шундай давом этаверади, деган кайфият билан умумий бир бе-парволик билан қўллаб-қувватлаб келаётган масалаларга ойдинлик киритади. Бошқача айтганда, ўзининг раҳбарлик позициясини очик баён этади. Бу, албатта, залда ўтирган, эскича ишлашга кўникиб қолган аксарият катта-кичик раҳбарлар учун гўё булутсиз осмонда чакмоқ чақнагандек таъсир қилади. Айниқса, собиқ Марказдан, СССРнинг бошқа ҳудудларидан Ўзбекистонга юборилган, ўзларича ҳеч ким бизнинг мушугимизни „пишт“ дея олмайди, деган кайфиятда юрган ким-салар бирданига хушёр тортади. Чунки шу пайтгача ҳеч ким улардан ишни қатъий туриб талаб қилмаган ва буни ҳаёлига ҳам келтира олмас эди.

Тасаввур қилинг, ўша пайтда маҳаллий ёшлар ва месхети турклари ўртасида собиқ Марказдаги ёвуз кучлар томонидан қора ниятда атайлаб ташкил этилган жанжал-тўполонлар туфайли бутун Фарғона водийси бамисоли ўт-олов ичида қолиб кетган эди. Ишсизлик, қашшоқлик, уй-жой ва

² Ўша манба, 177—178-бетлар.

томорка ерларининг етишмаслиги, бунинг устига, бундай жанжалларнинг ўйлаб топилганидан халқнинг сабр косаси тўлиб кетган эди. Шунинг учун ҳам Ислон Каримов ўз раҳбарлигининг биринчи иш кунидеҳ Фарғона водийси вилоятларидаги аҳволни муҳокама қилиш масала-сини ҳукумат олдига қатъий вазифа қилиб қўяди. Ҳар қайси вилоятдаги масъул шахслардан аҳолининг ижтимоий яшаш шароитлари ҳақида ҳисобот беришни та-лаб қилади. Афсуски, бу масъул шахсларнинг бирортаси ҳам шундай масъулиятли мажлисга пухта тайёргарлик билан келмайди. Чунки улар собиқ Марказдан қўйилган шахслар — Фарғона область ижроия комитети раисининг ўринбосари Ю.Калимуллин, Наманган область ижроия комитетининг биринчи ўринбосари А.Богусловский, Андижон область ижроия комитети раисининг биринчи ўринбосари В.Бабенко эди. Улар худди И.Усмонхўжаев ва Р.Нишонов каби аввалги раҳбарлар давридагидек, ҳеч ким биздан иш талаб қилолмайди, деган ўй-хаёл билан мажлисда номига қатнашиш учун келишган эди, холос. Лекин ўзининг қандай буюк миссия билан республика раҳбари бўлиб иш бошлаётганини, бу борадаги улкан масъулият ва жавобгарликни юрак-юрагидан ҳис қилган Ислон Каримов нафақат ишга, аини пайтда минг-минглаб одамлар тақдирига бундай менсимасдан муноса-батда бўлишга мутлақо тоқат қилолмайди. Шунинг учун ҳам бутун мажлис ишти-рокчиларини огохлантиради: „Биз бундан буён эскича яшолмаймиз ва бундай яшашга замоннинг ўзи йўл қўймайди“.

Яна бир мисол. Республикамининг собиқ раҳбари Р.Нишонов Фарғона вилоятида бўлиб ўтган қонли тўқнашувларни ҳаспўшлаб, собиқ мустабид тузумнинг энг олий идораси бўлмиш СССР Олий Совети сессияси минбаридан „Бу — бир тарел-ка қулупнай устида бўлиб ўтган оддий можаро“, деб бутун дунёни чалғитган, энг ёмони, Марказга яхши кўриниш учун ўз халқининг бошига тушган фожиани атайлаб яшириб, унинг манфаатларига хиёнат қилган эди.

Ўз халқини бундай оғир кулфатлардан, таънаю маломатлардан халос этиш, унинг озод ва мустақил ҳаётини таъминлашни ўзининг бош мақсади, фаолияти-нинг асосий маъно-мазмуни деб билган Ислон Каримов эса ҳақиқатни ўз номи билан атаб, бўлиб ўтган жанжал-тўполонларнинг сабабини дадиллик билан очиб ташлайди: „Барча воқеаларнинг илдизи — Фарғона водийсида яшаётган аҳолининг оғир ижтимоий-иқтисодий аҳволи билан боғлиқ, десам, ўйлайманки, кўпчилик бу фикрга қўшилади“. Савол туғилади: ахир, Фарғона воқеаларига бундай баҳо бериш ўша пайтда бутун дунёга ўз ҳукмини ўтказиб турган совет империясининг сиёсати-га зид эди-ку. Ислон Каримов ҳукмрон сиёсатга очикдан-очик қарши боришга қандай

журъат этди? Чунки Юртбошимиз, юқорида зикр этилганидек, буюк бир миссияни — Ўзбекистонни, унинг жафокаш халқини қарийб 130 йилдан буён давом этиб келаётган мустамлакачилик зулмидан озод этиш вазифасини ўз зимма-сига олган эди. Ана шу улуғ мақсад уни доим жасоратга, ҳар лаҳза, ҳар дақиқада она халқининг тақдири ва келажагини ўйлаб яшашга даъват этади.

Ҳақиқатан ҳам, халқ дарди билан ёниб, нафас олган, ўзини буюк ишларга бағишлаган мард ва жасур инсонлар ҳеч қандай хавфу хатардан қўрқмайди. Бами-соли бутун халқнинг эзгу ниятлари қудратли кучга айланиб, уларни қўллаб-қувватлаб туради. Буни „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида“ китобини ўқиш жараёнида қайта-қайта ҳис этамиз.

1991 йил 18 август. СССР пойтахти ҳисобланмиш Москва шаҳрида бир гуруҳ авантюристлар амалдаги президент М.Горбачевни раҳбарликдан четлаштириб, Фавқулодда ҳолат давлат комитетини тузади. Тарихда бу „ГКЧП воқеаси“ деган ном билан эсланади. ГКЧП раҳбарларининг асосий мақсади мустақиллик сари интилаётган миллий республикаларга нисбатан тазйиқ ва таъқибларни кучайтириб, тобора заифлашиб бораётган қизил империяни сақлаб қолишдан иборат эди. Шу мақсадда улар бутун СССР ҳудудида фавқулодда ҳолат жорий этмоқчи, миллий республикаларнинг ўз халқи манфаатларини ўйлаб қабул қилган қонун ва қарорларини бекор этмоқчи бўлади.

Президентимиз Ислом Каримов бу пайтда Ҳиндистонда сафарда эди. Республика раҳбарининг йўқлигидан фойдаланиб, Ўзбекистон ССР вице-президенти Ш.Мирсаидов ва Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитасининг иккинчи котиби А.Ефимовнинг имзоси билан Ўзбекистон ССРнинг барча вилоятлари ва Қорақалпоғистон АССРга Ўзбекистон ССР ҳудудида СССРда Фавқулодда ҳолат давлат қўмитаси фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида кўрсатма юборилади.

Президент Ислом Каримов ГКЧП эълон қилинганини Аграда эшитиб, зудлик билан Тошкентга қайтади. Тошкент аэропортида Юртбошимизни расмий киши-лардан ташқари, Туркистон ҳарбий округи Бош қўмондони ҳамда Марказдан келган уч нафар генерал кутиб олади. Бу ўша пайтдаги мавжуд сиёсий протокол қоидаларига мутлақо зид бўлиб, тағдор сиёсий маънога эга эди. Яъни Ўзбекистон ГКЧПни қўллаб-қувватламайдиган бўлса, худди ўша пайтда Москвада бўлганидек, Тошкент кўчаларига ҳам ҳарбий техника ва қўшин киритиб, куч билан ГКЧПга бўйсундиришга мажбур қиламиз, деган пўписа ана шу генералларнинг башараси-дан сезилиб турар

эди.

Лекин Юртбошимиз бунга парво ҳам қилмасдан — буни „Мустақиллик арафа-сида ёки шўроларнинг сўнгги талвасаси“ фильмида барчамиз кўриб гувоҳи бўлган-миз — аэропортдан тўғри ҳукумат биносига келиб, кечқурун ҳукумат аъзолари билан учрашади ҳамда Ўзбекистон ССР ҳудудида ГКЧПнинг қонунга зид қарор-ларини бекор қилиш ҳақида кўрсатма беради. Шу тариқа ГКЧП гумашталари Ўзбе-кистон ҳукумати номидан қабул қилган барча ҳужжатларни бекор қилди. 1991 йил 20 август куни Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши раёсати, Вазирлар Маҳкамаси, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри раҳбарлари ишти-рокида қўшма мажлис ўтказилди. Мажлисда сўзга чиққан Президент Ислон Кари-мов СССРда юзага келган вазиятга, Фавқулодда ҳолат давлат кўмитаси ва унинг раҳбарлари қабул қилган қарорларга Ўзбекистон раҳбариятининг муносабатини аниқ-равшан баён қилди. Ўша кунийёқ Ўзбекистон ССР Президентининг респу-бли-ка аҳолисига мурожаати эълон қилинди. Унда, жумладан, шундай сўзлар алоҳида таъкидланади: „Ҳар биримиз оғир ва вазмин бўлишимиз керак. Бошимизга тушган бу синовлар, ноаниқ давр ва шароитдан, авваламбор, ақл ва идрокимизни бир жойга йиғиштириб, инсоф ва виждонни йўқотмасдан, саросимага тушмасдан чиқишимиз керак...

Ўзбекистон жумҳурияти, унинг раҳбарияти қайта қуриш даврида ҳам ҳеч қачон бировнинг гапига кириб иш тутган эмас. Марказдан, бошқа баъзи бир жумҳурият-лардан қандай қарорлар чиқмасин, ваъдалар берилмасин, ҳар қандай чақириқлар, даъватлар, йўл-йўриқ кўрсатишга ҳаракатлар бўлмасин, бйз ўзимиз танлаган йўли-миздан ва белгилаб олган мақсадимиздан қайтганимиз йўқ”¹.

Ҳурматли ўқувчи, сиз „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида“ кито-бидан бундай мисолларни деярли ҳар бир саҳифада учратасиз. Асарни ўқиш даво-мида ана шундай мисолларни қайд этиб, дафтарингизга тушириб борсангиз, ишон-чимиз комилки, бунинг учун бир қалин дафтарнинг саҳифалари ҳам камлик қила-ди. Шу маънода, бу китобни жасорат солномаси, деб таърифлаш ҳар жиҳатдан ўринли бўлади.

Ҳайратли жиҳати шундаки, 70 йилдан зиёд вақт мобайнида фақат мақталган, таърифлаб кўкка кўтарилган собиқ мустабид тузумнинг бутун кирдикорларини Ислон Каримов аниқ далил ва рақамлар билан очиб

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011 й., 23—24-бетлар.

ташлайди. Дунёда энг адолат-ли, инсонпарвар жамият деб тасвирланган мустабид совет тузуми аслида зулм ва зўравонликка асосланган энг ғайриинсоний жамият эканини очик баён этади. Ислом Каримовга қадар ҳеч ким Ўзбекистондаги чуқур ижтимоий-иқтисодий инқироз ҳақида, унинг туб илдизлари тўғрисида шу қадар катта жасорат билан гапирмаган эди.

Ислом Каримов республикаимиз раҳбари сифатида иш бошлаган пайтда Ўзбе-кистондаги вазият ўта кескин тус олган эди. Аввало, Фарғона водийсидаги жанжал-тўполонлар олови ҳали сўниб улгурмаган, қишлоқлар, шаҳарлар ўт ичида қолган, қашшоқиик, куруқ ваъдалар жонига теккан одамлар маҳаллий ҳокимиятга ҳам, марказий ҳокимият идораларига ҳам ишонмай қўйган эди. Каталакдек ҳовлиларда беш-олтиталаб хонадонлар тиқилиб яшашга мажбур эди.

Пахта яккахокимлиги мисли кўрилмаган даражага етгани боис одамларга том-орқа ерлари берилмас, уларнинг қўшимча даромад манбаи деярли йўқ эди. Бунинг устига, „пахта иши“, „ўзбеклар иши“ деган сохта кампаниялар туфайли Марказ-дан Гдлян ва Иванов бошлиқ терговчилар гуруҳи келиб, қишлоқ хўжалигига озгина алоқаси бўлган барча инсонлар бошига ноҳақ тергов ва таъқиб азобларини солар эди. Бунинг оқибатида қанчадан-қанча бегуноҳ одамлар қамалди, тергов жараёнларида кўз кўриб, кулоқ эшитмаган кулфатларга дучор қилинди.

Бу ҳам етмагандек, СССР Президенти М.Горбачев томонидан оқибатини ўйламасдан олиб борилган „қайта куриш“ сиёсати туфайли ҳар хил бузгунчи кучлар демократия ниқоби остида майдонга чиқиб, юртимиздаги шундоқ ҳам нотинч вазиятни баттар издан чиқаришга уринар эди. Иккинчи томондан эса диний экс-тремист кучлар бош кўтариб, сохта ғояларини одамлар онгига сингдиришга ҳара-кат қиларди.

Ўзбекистонда 1700 та мактаб авария ҳолатида эди. Аҳоли жон бошига ҳисобла-ганда, даромади 75 сўмдан ошмайдиган 8 миллион 800 мингга яқин одам, ресгуб-лика аҳолисининг 45 фоизи қашшоқликқа кун кечирарди. Ўзимизда етиштирилган пахта хом ашёсининг аксарияти четга ташиб кетилиб, халқ истеъмолини қонди-риш учун ташқаридан ҳар йили 8—9 миллиард сўмга яқин тайёр маҳсулот олиб келинган. Яъни юртимизда шунчалик бой хом ашё ресурслари бўлишига қарамас-дан, улардан деярли тайёр маҳсулот ишлаб чиқарилмаган. Йиллар давомида йиғи-либ келган ва, ниҳоят, 90-йилларга яқин ижтимоий портлаш даражасига етган бундай оғир муаммолар ҳақида биринчи марта Ислом Каримов очик гапириб, уларни ҳал этиш масаласини кун тартибига қатъий қилиб қўяди.

Юртбошимизнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий-маънавий соҳа-ларга — Ўзбекистон ҳаётининг деярли барча жабҳаларига тааллуқли бўлган муам-моларни аниқ рақам ва кўрсаткичлар асосида билиши ва уларнинг ечимини аниқ кўрсатиб бериши унинг қалбида ислоҳот ғоялари, мустақиллик ғояси узок йиллар давомида шаклланиб борганини кўрсатади. Шу маънода, „Ўзбекистон мустақил-ликка эришиш остонасида“ китоби яқин тарихимизнинг энг мураккаб ва таҳлика-ли даври бўлган истиклол арафасида юртимизда ҳукм сурган ўта оғир ижтимоий-иқтисодий вазиятни ҳаққоний тасвирлаб берадиган энг ишончли манбадир.

2-БОБ. Асарда Фарғона, Ўш ва Наманган воқеаларини акс эттирилиши.

Ўз халқининг тақдири ва келажагини, эркин ва фаровон ҳаётини ўйлаган ин-сон, аввало, унинг тинч-осойишта ҳаёт кечириши ҳақида бош қотиради. Умуман, жамиятнинг тинчлиги ва барқарорлигини таъминлаш йўлида ўзининг бутун куч-қудрати ва салоҳиятини сафарбар этиш — буюк йўлбошчиларга хос асосий фази-латлардан биридир. Тарихга мурожаат этадиган бўлсак, Ҳиндистон заминида дав-лат барпо этган улуғ аждодимиз Захириддин Муҳаммад Бобурнинг бу ўлкадаги турли қабила ва элатлар ўртасида тинчлик, ўзаро ҳамжиҳатликни асраш йўлида қанчалик тинимсиз кураш олиб борганини эслаш лозим. Айнан ана шундай изчил сиёсат ҳинд заминида шаклланган ўзаро дўстлик, ҳамжиҳатлик, миллий бирлик анъаналарига асос бўлганлиги шубҳасиз.

Президентимиз Ислом Каримовнинг республика раҳбари сифатидаги

фаолия-тининг дастлабки йилларидан бошлаб юртимизда тинчлик ва барқарорликни сақ-лаш ва миллатлараро ҳамжихатликни мустаҳкамлаш масалалари энг мухим устувор йўналишларга айлангани ва бу ғоя мустақиллик ғоясининг ажралмас таркибий қисми сифатида „Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида" китобидаги маърузаларда ҳар томонлама ўз ифодасини топганини таъкидлаш лозим.

Маълумки, XX асрнинг 80-йиллари охирларида собиқ СССРда иқтисодий, ижтимоий-сиёсий инқироз жараёнлари кучайиб, бетайинлик авж олиб кетди. Уз навбатида, неча йиллар давомида ҳал этилмаган, халқнинг сабр косасини тўлдир-ган муаммолар охир-оқибатда ижтимоий ларзаларга, миллий низоларга олиб кел-ди.

Бундай салбий ҳолатлар, афсуски, Ўзбекистонни ҳам четлаб ўтмади. 1989 йил-нинг май ойи охирлари, июннинг бошлари бутун Фарғона вилояти жанжал ва тўполонлар алангаси ичида қолиб кетди. Дастлаб 23 май кун и бошланган фожиа икки кундан кейин Тошлоқ туманига, ундан сўнг эса Марғилон ва Қўқон шаҳарларига ўтди.

Айтиш мумкинки, бундай фожиалар, юртимиз тарихида илгари ҳеч қачон юз бермаган. Қадимдан ўзининг бағрикенглик, меҳмондўстлик, меҳр-шафқатлилик фазилатлари билан шуҳрат қозонган халқимиз ҳеч қачон бировга нисбатан адоват-да бўлмаган, қўл кўтармаган. Бироқ, собиқ Иттифокдаги бузғунчи кучлар таъсири-да ана шундай фавқулодда кутилмаган фожиа содир этилди ва бегуноҳ инсонлар ҳалок бўдди. Мингга яқин киши жароҳатланди. Саккиз юздан ортиқ уйга ўт қўйил-ди. Давлат ва жамоат идораларининг биноларига зиён етказилди. Оммавий чиқиш-лар ва тўполонларда ўттиз мингга яқин одам иштирок этди. Етказилган зиён бир неча миллион сўмдан иборат бўлди.

Кейинчалик аниқ тарихий далиллар асосида маълум бўлдики, ана шу тартиб-сизликларга, халқимиз, юртимиз манфаатларига мутлақо зид бўлган ҳаракатларга миллий кийимларни кийиб олган, аслида бошқа миллатларга мансуб бўлган, мах-сус тайёргарлик билан кўчага чиқарилган кишилар ташкилотчилик қилишган, улар тинч аҳолини қўзғаб, жанжал чиқаришга даъват этган. Улар месхети турклари ва бошқа миллат вакилларига қарши иғво ва бўҳтон гапларни тарқатиб, содда оламонни ғалаёнга келтиришга уринган ва баъзи ҳолатларда бундай ёвуз ниятла-рини амалга оширишга эришган ҳам.

Собиқ СССРнинг марказий матбуоти жаҳондаги кўпгина ОАВ бор

ҳақиқатни айтиб, жаҳон аҳлини огоҳ этиш, бундай тўполонларнинг олдини олиш ўрнига, бамисоли оловга ёғ сепгавдек, Фарғона воқеаларини бир ёклама ёритишга ҳаракат қилар эди. Асосий айбдорлар бир четда қолиб, улар жабр кўрган, қанча-қанча қурбонлар берган жабрдийда халқимиз шаънига маломат ёғдиришга уринарди. Худди „пахта иши“да бўлгани каби, бу сафар ҳам халқимиз йўқ жойдан айбдор бўлиб қолаётган эди.

Совет раҳбарлари, жумладан, СССР Министрлар Совети раиси Н.Рыжков воқеа содир бўлган жойда бўлиб, ҳеч нарсани ҳал қилмасдан, номига келиб-кетади. Фожиа илдизларини аниқлаш, уларни бартараф этиш чораларини қидириш, ҳақиқий жиноятчиларни топиш ҳеч кимнинг ҳаёлига ҳам келмас эди. Ўша пайтда СССР давлатининг олий ҳокимият органида - СССР Олий Советининг Миллат-лар Кенгаши раиси лавозимида ишлаган Р.Нишоновнинг бу борадаги позицияси ҳақида аввалги бобда фикр юритилган эди. Ана шундай масъулиятсиз одамни шундай юқори вазифага қўйган СССР Президенти М.Горбачевнинг бу масаладаги ёндашуви ҳам униқдан фарқ қилмас эди. Улар учун бутун бир халқ, бутун бир республиканинг тақдири муҳим эмасди. Улар ана шундай бетайин позицияси би-лан Ўзбекистонда беқарор вазиятни вужудга келтириш, охир-оқибатда эса бутун Ўрта Осиёда фуқаролар урушини, қонли фожиаларни авж олдиришни кўзлаб юрган, қизил империяни қандай қилиб бўлса-да сақлаб қолишга интилаётган Марказдаги ёвуз кучларга йўл очиб беради.

Буларнинг барчаси республикамизнинг янги раҳбари Ислом Каримов зимма-сига ўша пайтда қанчалар оғир вазифалар тушганини кўрсатади. Атоқли адабиёт-шунос олим Озод Шарафиддинов ўзининг „Президент“ номли рисоласида ўша пайтда юртимизда ҳукм сурган вазиятни қайнаб ётган қозонга қиёслагани бежиз эмас эди. Бу қайноқ қозоннинг ичига тушиш у ёқда турсин, унинг олдига яқинроқ боришнинг ўзи тасаввур этиб бўлмайдиган жасорат эди.

Ислом Каримов шундай таҳликали вазиятда — республикадаги бошқа кўплаб муаммоларни кўя турайлик - фақат Фарғона воқеалари масаласида бир неча жаб-ҳада, яъни ҳам сиёсий-назарий, ҳам ташкилий-амалий, ҳам мафкуравий соҳада фаолият олиб боришига тўғри келди. Бошқача айтганда, у аввало улкан сиёсий-назарий тафаккур асосида бу воқеалар нима учун содир бўлганига, унинг илдизларига баҳо бериш; иккинчидан ҳақиқий жиноятчилар ва уларнинг ортида турган қабих кучларни аниқлаш; Фарғона воқеалари яққол намоён этган ижтимоий-со-циал муаммоларни ташкилий-амалий жиҳатдан ҳал этиб, одамларнинг ҳақиқатга, эртанги кунга бўлган ишончини

тиклаш; учинчидан, СССРнинг катта минбарлари орқали Фарғона воқеалари ҳақидаги асл ҳақиқатни дунёга етказиш, халқимизнинг шаъни ва ғурурини ҳимоя қилиши зарур эди. Бундай вазифаларни адо этиш, инсоннинг жисмоний ва интеллектуал имкониятлари нуқтаи назаридан қараганда, айниқса, собиқ мустабид тузум шароитида, ҳар томондан босим, тазйиқ ва таъ-қиблар кучайган пайтда ниҳоятда оғир эканини тасаввур этиш албатта қийин эмас. Лекин Ислом Каримов улкан жасорат билан, ҳақиқий ҳолатга реал кўз билан қараб, шиддатли кураш майдонида мардона бел боғлаб чиқади. У Фарғона воқеа-ларига кенг назар билан қарайди. Яъни бу воқеалар, уларнинг негизидаги сабаблар фақат битта вилоятга хос эмас, бундай фожиалар Ўзбекистоннинг хоҳлаган жойи-да юз бериши мумкин, деб ҳисоблайди. Чунки уларни юзага чиқарган сабаблар, муаммолар Ўзбекистоннинг бошқа жойларида ҳам кескин бўлиб турганини аниқ далиллар билан исботлаб беради.

Шу мақсадда, кечагина республикаимиз раҳбари этиб сайланган Ислом Кари-мов ишга киришган куннинг эртасигаёқ, яъни 24 июнь куни Ўзбекистон ССР Министрлар Советида катта мажлис ўтказади ва увда нутқ сўзлайди. Ўзининг кес-кин танқидий ва амалий руҳи билан ажралиб турадиган мазкур нутқда республика раҳбари Ўзбекистонда вужудга келган ўта мураккаб ижтимоий-иқтисодий вазият ва унинг сабабларини чуқур таҳлил қилиб, аччиқ ва ҳаққоний бир хулосага келади. Ислом Каримов воқеага баҳо бериш, унинг илдизларини қидириш ва бундай ғайриинсоний хатти-ҳаракатларга чек қўйиш учун бутун имкониятини ишга солган-ни „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида" китобининг энг драматик саҳифаларини ташкил этади.

Ўзбекистон раҳбари юртимиздаги вазиятни барқарорлаштириш вазифасини КПСС Марказий комитети, хусусан, Бош котиб М.Горбачев олдида кескин қилиб қўяди. КПСС Марказий комитети плецумида сўзга чиқар экан, Ислом Каримов Ўзбекистондаги, жумладан, Фарғона вилоятидаги сўнгги воқеалар тўғрисида ай-рим ОАВ эълон қилган мақолаларни тушуниш қийинлиги ҳақида гапирди. Кон-крет шароитимизни, кўп асрлик тарихимиз, маданиятимиз, анъаналаримиз, урф-одатларимиз ва маросимларимизни билмаган, шунингдек, ўша воқеаларнинг сабабчиси бўлмиш мураккаб муаммолардан беҳабар қизиққон, баъзи ҳолларда эса кимларнингдир буюртмасини бажарган муаллифлар бутун бир халқнинг номини бадном этиб, унинг юзига лой чапламоқца ва ўзини олий ҳакам деб ҳисобламоқца, деб ОАВнинг сохта шов-шувлари асоссиз эканини дадил очиб ташлайди.

1989 йилнинг 25 июнида — республика раҳбари этиб сайланганининг учинчи куни Ислон Каримов жанжал-тўполонлар алангаси ичида қолиб кетган Фарғонага йўл олади. Ловуллаб ёнаётган уйлар, таҳлика ва саросимага тушган шаҳар ва қишлоқлар, қаҳр-ғазабга тўлган одамларнинг ичига бир ўзи ҳеч қандай кўриқчиларсиз кириб боради. Улар билан чин дилдан, ҳеч нарсани яширмасдан очиқ гаплашади. Бу инсонларнинг шу вақтга қадар ҳеч ким эшитмаган оҳу нолаларини тинглаб, ўзининг юрагидан чиққан самимий ва ҳаққоний сўзлари билан бамисоли уларнинг қалбидаги жароҳатларга малҳам кўйгандек бўлади, кўнгилларда сўнган умид учқунларини уйғотади. Тартиб-интизомни тиклаш, қон тўкилишининг олдини олиш бўйича бутун масъулиятни ўз зиммасига олиб, аниқ чора-тадбирлар кўради. Воқеа сабабларини қидиради. Масала моҳиятини очиқ-ойдин кўрсатади. Жумладан, у „ана шу фожианинг айбдорларини ҳимоя қилишга уринишлар ҳам асоссиздир. Ким бўлишидан, қайси миллатга мансублигидан қатъи назар, ваҳшийлик ва одам ўлди-ришда, ўт қўйиш ва тўс-тўполон чиқаришда айбдор бўлган шахслар жазога тортили-ши зарур ва жазога тортиладилар, токи ўзбек халқининг пок номига доғ туширилишига йўл қўйилмасин“, дейди¹.

Республика раҳбарининг бундай қатъияти асоссиз таъна ва бўҳтонлардан эзилган, турли таҳдидлар оқибатида таҳликага тушган халқнинг руҳини кўтариб юборди. Ислон Каримов қонли воқеалар ҳақидаги ҳаққоний фикрлари билан халқимиз шаънига отилган маломат тошлари бутунлай бўҳтон эканлигини исботлайди. Айни пайтда ваҳшийлик қилган, одам ўлдирган, тартибсизликларни келтириб чиқар-ган, уйларга ўт қўйган, транспорт воситаларни ёқиб юборган кимсалар ўзбек мил-латига мансуб эмаслигини, уларнинг ҳаммаси атайлаб ташкил этилганини юқори совет минбаридан туриб жасурлик билан айтди.

Республикада мавжуд ижтимоий вазиятни назарда тутган Ўзбекистон раҳбари содир бўлган воқеалар юзасидан ўзининг позициясини очиқ-ойдин баён этади.

Албатта, Ислон Каримов республика раҳбари сифатда Фарғона воқеалари-нинг сабаб ва оқибатлари ҳақидаги маълумотлар билан ўз кабинетида ўтириб ҳам танишиши, керакли қарорларни қабул қилиши мумкин эди. Аммо кабинетдан чиқмай иш юритиш принципи Ислон Каримов учун мутлақо бегона эди. У ҳаёт-нинг қайноқ нафасини бевосита хис қилиш, яхши-ёмон кунларда халқ билан бирга бўлиш, эл-юртнинг дарду

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011 йил, 53-бет.

кувончига доимо шерик бўлишни ўзининг ҳаётий маслаги, олий инсоний бурчи деб билди.

Агар ўша йиллар тарихига эътибор берадиган бўлсак, Фарғона воқеалари ҳақида шов-шув кўтарганлар, шундай қонли фожиа ҳисобидан обрў топиш, ўзининг ғаразли манфаатларига эришишга, халқимизни бадном қилишга уринган кимсалар кўп бўлган. Ислом Каримов бу борада куйиб-ёниб, асл ҳақиқатни катта дард ва жасо-рат билан баён қилади, фожиа оқибатларини бартараф этишнинг амалий ечимларини ишлаб чиқади ва изчил амалга оширади. Жумладан, Юртбошимиз Тошкент-да ва Москвада бўлиб ўтган катта анжуманларда, шунингдек, матбуотдаги чиқиш-ларида бу масалада қатъий позицияда туриб, куйидаги фикрларни алоҳида таъкидлайди: „Ўзбек халқининг виждони пок. Фарғона воқеалари ўзбек халқининг иродаси билан содир бўлмади. Бу воқеаларга тутуруқсиз ва ғаразли мақсадларни кўзлаб, ким қандай бўёқ бермасин, тарих, албатта, ўзининг адолатли ҳукмини чиқа-ради. Байналмилалчилик, меҳмондўстлик, яхшилик, қалб саховати ҳамиша ўзбек халқига хос фазилат бўлиб келди. Халқимиз ҳеч қачон бошқа халқларга нисбатан душманлик кайфиятида бўлмаган. Бу қадимий ва ҳозирги тарихимиздан олинган кўпгана мисоллар билан исбот қилинган“¹. Бундай ҳаққоний ва ҳароратли сўзлар эл-юртимизнинг дардига дармон бўлди, унинг тухмат ва маломатлардан эгилган руҳини кўтарди.

Ана шундай тарихий мисоллар асосида айтиш мумкинки, Ислом Каримовнинг барча муаммолар ҳақида — улар қанчалик оғир ва нохуш бўлмасин — очик гапириши, ҳамиша ҳақиқатнинг кўзига тик қараши унга нисбатан халқимизнинг эътиро-фи ва эҳтиромини уйғотди.

Ўзидан илгари республика раҳбари бўлиб ишлаган, сиёсий калтабинлиги ва журъатсизлиги билан эл-юрт ўртасида обрўсини йўқотган И.Усмонхўжаев ва Р.Нишонов каби ўтмишдошларидан фарқли равишда, Ислом Каримов Ўзбекистон етакчиси сифатида узоқ вақтлар давомида ечилмасдан, газак олдирилган камчилик ва нуқсонлар, ўткир ижтимоий муаммоларнинг иддизини очиб ташлади, мавжуд аянчли аҳволни тузатиш бўйича Марказ раҳбарияти олдига қатъий талабларни принципи-ал тарзда қайта-қайта қўйишдан чўчимади. Ушбу китобдан ўрин олган кўплаб чиқишларда бунга яққол кўриш мумкин.

Мавжуд сиёсий беқарорлик, бошбошдоқияк ва бедодлик шароитида,

¹ Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011 йил, 52—53-бетлар

нақадар оғир ва қалтис бўлмасин, ўша машъум кунларда собиқ Марказдаги кучлар ва уларнинг ўзимиздаги малайлари юртимиз раҳбарига ҳар қадамда миллатчилик ёрлиғини ёпиштириш, унинг шахсига нисбатан туҳмат ва маломатлар ёғдиришга қанчалик уринмасин, қандай кескин сиёсий ва маънавий-рухий босим таъсири остида иш олиб боришга тўғри келмасин, Ислом Каримов эл-юртнинг тинчлиги-ни асраш, халқимизни омон сақлашни ўзи учун энг буюк мақсад деб билганини китобдан ўрин олган ҳар бир ҳужжат исботлаб, тасдиқлаб беради.

Фарғона фожиалари тагида шовинизмга алоқадор сабаблар ҳам бор эди. Бу воқеалар, айтиш мумкинки, 1986 йили Қозоғистон пойтахти Олмаотада амалга оширилган „Метел“ операциясининг давоми эди. Албатта, сценарийлар шакли, ташкилий услуби жиҳатидан улар ҳар хил бўлиши мумкин. Бироқ мақсад битта эди. Шу тариқа мавжуд сиёсий тизимни турли алғов-далғовлар, тўс-тўполонлар, мил-лий республикалардаги ижтимоий-сиёсий вазиятни чигаллаштириш орқали сақ-лаб қолишга ҳаракат қилинди. Айниқса, „рашидовчилик“, „Ўзбеклар иши“, „Пахта иши“ каби сиёсий кампаниялар билан гангитилган республикаимизнинг ўша пайтдаги раҳбарлари илтимосларига кўра Россиядан юзлаб чаласавод раҳбарлар „де-санти“ Ўзбекистонга ташланди. „Десантчи“лар сиёсати фош бўла бошлагач, халқимизни миллатчиликда айблаш керак бўлиб қолди. Ярим йиллик тайёргарлик-дан сўнг, 45 йил давомида СССР ҳукуматидан Месхетияга қайтаришни талаб қилавериб чарчаган, май ойида нима қилиб бўлса ҳам кетишни режалаштирган туркларнинг фаоллашувидан, худди шу ойда ишсизлик жонларига тегиб, намоийшларга ҳозирланаётган Фарғона ёшларининг соддалигидан фойдаланилди. Натижада шўрпешана турклар Россиянинг кимсасиз бўлиб ётган қишлоқларига кўчиридди. Бошқача қилиб айтганда, улар янги шароитда янгича сургунга гирифтор этилди.

Фарғонанинг маҳаллий аҳолиси эса ижтимоий-сиёсий талаблари учун Қўқонда ўққа тутилди. Бу икки ҳаракатда ҳам русларга қарши кайфият бор, деган сунъий даъволар ўйлаб топилди. Бундай фитна Ўшда 1989 йил 20 майда бўлиб ўтган воқеадан кейин пайдо бўлган эди... .

Президентимиз Ислом Каримов ўз китобида Фарғона воқеаларининг туб са-бабларини куйидаги масалалар билан боғлиқ ҳолда талқин этади:

1. Фарғона водийсида яшаётган аҳолининг оғир ижтимоий-иқтисодий аҳволи.
2. Одамларнинг таъминоти, даромади, ижтимоий-иқтисодий аҳволи ҳаддан ташқари пастлиги туфайли бундай ҳолат Ўзбекистоннинг бошқа жойларида

ҳам содир бўлиши мумкинлиги.

3. Ишсизлик, ишчи ўринларининг камлиги, яъни ортиқча ишчи кучининг кўпайиб бориши.

4. Ёшлар ва уларни ишга жойлаштириш масаласи жиддий ўйлаб кўрилмагани каби сабаблар.

Миллатлараро муносабатларни барқарорлаштириш ҳар қандай кўп миллатли жамиятда ўтиш даврининг ҳал қилувчи масаласи, мамлакатда тинчлик ва осойиш-талиқни мустаҳкамлашнинг энг муҳим омили сифатида кун тартибига чиқади. Бундай пайтда давлат фақат адолат кучига таяниб, миллий, ирқий, диний мансубли-гидан қатъи назар, мамлакат фуқароларининг ҳуқуқ ва манфаатларини бирдек ҳимоя қила олгандагина бу масала ижобий ҳал этилади. Бунда Ўзбекистон мисолида яққол кўриш мумкин. Ўзбекистонда миллий ва миллатлараро муносабатларга ана шундай оқилона ёндашишди. Натижада мустақилликнинг дастлабки йилларида оғир сиёсий бўҳронлар, иқтисодий тангликлар, маънавий-рухий парокандаликнинг, кескин ижтимоий-сиёсий ларзаларнинг олди олинди.

Ўтиш даврида барча зиддиятларни, қийинчиликларни ички ирода ва ички маданият билан енга олишга қодир бўлган фуқароларни шакллантириш, уларнинг ғоявий-мафкуравий бирлигини таъминлашга эришиш тақозо этилади. Шунинг учун Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар давлат сиёсатининг муҳим бўғинига айланди.

Турли сиёсий бўҳронлар ва иқтисодий тангликлар мавжуд бўлган бир пайтда ҳар хил қарашдаги одамларнинг, диний муносабатлари ва миллий хусусиятлари-дан қатъи назар, мамлакат фуқароси сифатидаги яхлитлигини, кундалиқ турмуш эҳтиёжларини ижтимоий адолат юзасидан тенг равишда қондириб туриш муҳим аҳамият касб этади. Бу, ўз навбатида, мамлакатда амалга ошириладиган иқтисодий ислохотларнинг бутун моҳият-мазмунини, самараси ва миқёсини белгилайди. Айни ана шу жиҳатлар ҳисобга олинган тақдирдагина у ўз самарасини беради. Миллатларни уларнинг миллий хусусиятларидан қатъи назар, умумий тақдир ва умумий истиқбол тушунчаси яқинлаштиради, бирлаштиради.

Миллатлараро муносабатлар — бу ижтимоий ҳодиса. Чунки ҳар қайси миллат вакили ижтимоий барқарорликдан, ижтимоий таъминотдан ҳақия равишда ман-фаатдор бўлишга доимий интилади. Миллатидан қатъи назар, ҳар қайси инсон фуқаро сифатида ўз мамлакатадаги барча имкониятлардан,

неъматлардан фойда-ланишга ҳақли. Ижтимоий муносабатлар жамият янгиланаётган бир пайтда эскича қарашлар исканжасидан халос бўлиши лозим. Оламни янгича идрок қилиш орқа-ли унинг мохиятини англаш жараёнида дунёқарашлар яқинлигига, аниқроғи, дунёқарашлар уйғунлигига эришиш улкан ижтимоий аҳамиятга эга бўлган ҳодиса-дир.

Миллатлараро муносабатлар — бу маънавий-ахлоқий ҳодиса. Чунки миллат ўзини англаш, ўзини тиклаш жараёнида миллий худбинликка йўл қўймаслиги керак. Миллат уйғониш жараёнини бошидан кечириётган бир пайтда ўз миллий қадриятларини умуминсоний қадриятлар билан боғлиқ ҳолда ҳис қилиши лозим. Айни ана шу қадриятлар миллатнинг миллат сифатида ўзини англашидан олдин инсоннинг инсон сифатида ўзини англашини устун қўйишига олиб келади.

Президент Ислом Каримовнинг раҳбарлик фаолиятига хос бўлган ғоят эъти-борли ва ибратли бир фазилат борки, у ҳам бўлса, миллатлараро ҳамкорлик ва ҳамжиҳатлик масаласига доимо устувор аҳамият бериб келаётганидир. Бу, ўз навба-тида, юртимиздаги тинчлик ва барқарорликни, жамиятимиз ҳаётида ўзаро ҳурмат, меҳр-оқибат муҳитини мустаҳкамлашда ҳал қилувчи аҳамият касб этмоқца. Бундай сиёсат Юртбошимиз учун фаолиятининг дастлабки давридан бошлаб хос бўлгани-ни „Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида" китобидаги ҳужжатлар тасдиқлайди.

2.3. Наманган воқеалари

1991 йилнинг 9 декабрида Наманган шаҳрида бир гуруҳ кўпоровчи кучлар вилоят ижроия қўмитаси биносини эгаллаб олиб, Ўзбекистонни ислом давлатига айлантиришни даъво қилиб чиқишади ва республика раҳбари билан учрашувни талаб қилишади. Ислом Каримов президентликка номзод сифатида эртаси куни тонгда Наманганга етиб келади ва онги ақидатпарастлик ғоялари билан заҳарлан-ган, жазавага тушиб, қора кучга айланган жоҳил оломон орасига соқчи ва ҳамроҳларсиз, бир ўзи ҳеч иккиланмасдан, шижоат ва шиддат билан кириб борди. Бу ўта кескин, драматик ҳолат видеотасмасида тасодифан муҳрланиб қолган. Ана шу жа-соратга тўла, ҳар қандай одамни ҳам ҳаяжонга соладиган тарихий лаҳзалар „Мус-тақиллик арафасида ёки шўроларнинг сўнгги талвасаси" фильмида акс эттирилган. Шиддат билан кириб келган республика раҳбарини кўришгач, ақидапарастлар бир оз довдираб қолишади. Юртбошимиз вазминлик билан сўз бошлайди ва улар-нинг барча даъволарини аниқ фактлар билан рад этади.

Бу ҳаракат аъзолари 1991 йилнинг декабрида Наманганда вилоят ижроия

қўмитаси биносини эгаллаб олиб, ҳукумат вакилларига қуйидаги талабларни қўяди:

1. Дунёвий тузумдан воз кечиш ва Ўзбекистонни исломий давлат деб эълон қилиш.
2. Дунёвий қонунларни бекор қилиш ва мамлакатда шариат арконларини жорий этиш.
3. Дунёвий мактабларни ёпиш ва ўғил болалар ҳамда қиз болалар алоҳида ўқитиладиган мактаблар очиш.
4. Иломий кийинишга ўтиш, аёлларнинг ҳижобда юришларини жорий этиш.
5. Намангандаги собиқ сиёсий таълим муассасалари биноларини ислом радикаллари ихтиёрига бериш ва ҳоказолар¹.

Улар жами 15 та талаб асосида ҳокимиятни мияси диний радикализм билан заҳарланган кучларнинг қўлига беришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган эди. Ҳоки-миятнинг уларга берилиши уларнинг назарида жиход қилиниши лозим бўлган барча инсонларнинг - ўзга диндагиларни, ўзгача фикрловчиларни, дунёвий тараққиёт тарафдорларининг, қисқаси, кўнгилларига ёқмаганларнинг истисносиз тарзда қириб ташланишига олиб келган бўлар эди.

Шуни айтиш керакки, Илом Каримовнинг қатъияти ва жасорати бинони бошига кўтариб бақир-чақир қилиб ётган минглаб энг ашаддий экстремистларни ҳам саросимага солиб қўяди. Мамлакатимиз раҳбари ҳаяжонга берилмасдан, улар талаб қилаётган йўл қонунга мутлақо зид экани ва ҳеч қачон яхшилиққа олиб кел-маслигини уқиради, ўзининг салобати ва иродаси билан гувуллаб ётган оломон-нинг шаштини сўндиришга, беҳуда қон тўкилишининг олдини олишга муваффақ бўлади.

Мустақиллик арафасида талончилик, босқинчилик, гаровга олиш, таъмагир-лик, ўғирлик, товламачилик, одам ўддириш билан боғлиқ жиноятлар Наманганда ҳам авж олади. 1990 йилнинг ўн ойида вилоятда 3189 та жиноят юз берган бўлса, 1991 йилнинг май ойига (беш ой ичида) келиб бу кўрсаткич 3213 тани ташкил этади¹. Ўзига тўқ оилаларнинг болаларини ўғирлаб кетиб, эвазига катта пул сўраш ҳолатлари кучаяди.

Террористик усулларни кенг қўллаган, мамлакат ҳаётини издан

¹ Азизхўжаев А. Чин ўзбек иши. - Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011. 190-191-бетлар.

¹ „Наманган ҳақиқати“ газетаси, 1991 йил 4 декабрь.

чиқариш ва шу орқали давлатни кучсизлантириш йўлини танлаган радикаллар 1992 йил баҳорида ўзларининг ёвуз башарасини яна бир бор намойиш қилиб, расмий ҳокимиятнинг бир неча вакиллариини гаровга олишади. Кейинчалик Тожикистон ва Афғонистон ҳудудидаги ҳарбий ҳаракатларда иштирок этган бу кучлар мазкур мамлакатлардаги ҳарбий лагерларда тайёргарликдан ўтиб, Ўзбекистон ҳудудида ҳам бир қатор тер-рористик жиноятларни содир этди.

Юқорида зикр этилганидек, дунёдаги бебаҳо бойлик бўлган тинчлик ва осо-йишталикни саклаш, уни кўз қорачиғидек асраш масаласи мамлакатимиз раҳбари Ислон Каримовнинг фаолиятида доимо энг муҳим, энг устувор йўналиш бўлиб келмоқда. Буни ҳар хил бузғунчи кучлар, диний ва дунёвий ниқобдаги радикал оқимлар бош кўтарган ўша нотинч даврда, Ислон Каримовнинг чуқур изтироб билан ўртаниб, 1992 йил 4 январь куни Олий Кенгашнинг 9-сессияси минбаридан туриб халққа қилган мурожаатидаги бугун ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган ушбу сўзлари яққол тасдиқлайди:

„Азиз дўстлар! Нима керак бўлса, айтинг, ҳаммасини қилиб берамиз. Лекин, азиз оналар, опа-сингиллар, отахонлар, дўстлар, укажонлар, мен Президент бўлсам ҳам сиздан тиз чўкиб сўрайман, илтимос қиламан: шу масалада ёрдам қилинг!

Ахир, Қуръони Карим ҳам дўстликка, биродарликка чақиради, низо чиқаришни қоралайди.

Жанжал чиққан юртнинг худоси ҳам ундан юз ўгирар экан. Шу сабаб барака ҳам, ризқ-рўз ҳам насия бўлиб қоларкан!"²

Йиллар давомида мустақиллик сари интилиб яшаган халқимиз қалбининг ўзи-га хос ифодаси бўлган ушбу нутқ ва маърузалар ўша даврда фаолият юритган аксарият раҳбарларнинг чиқишларида кузатиладиган коммунистик риторика ва демагогиядан, аравани куруқ олиб қочишлардан мутлақо холи экани, оташин руҳи ва самимияти билан кескин ажралиб туради. Бугунги кунда тарихнинг ноёб ҳужжа-тига айланган бу чиқишлар орадан 20 йилдан зиёд вақт ўтса-да, беихтиёр одамни ҳайратга солади.

Ислон Каримовнинг вазиятга реал баҳо бериш, ностандарт қарорлар қабул қилиш борасидаги қобилияти, халқимизнинг азму шижоати, қатъий иродаси, бағрикенглиги, бунёдкорлик кучига бўлган чексиз ишончи унинг ҳар бир нутқ ва маърузасида аниқ-равшан сезилиб туради. Улар билан

² Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. — Т.: „Ўзбёксистон“ НМИУ, 2011. 20-21-бетлар.

танишар эканмиз, бир пайт-нинг ўзида чуқур таҳлилий ва харизматик¹ қобилиятга эга бўлган мана шундай шахсларгина тарих тақозо этганда бутун масъулият ва жавобгарликнинг залварли юкини ўз зиммасига олишга қодир бўлиши, ҳар томонлама теран ўйлаб, узоқни кўзлаб иш кўрган ҳолда, давлат ва жамият тараққиётида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган стратегик қарорлар қабул қила олишига амин бўламиз.

Ўзбекистоннинг бутун тарихи халқнинг мустақиллик учун доимий ва тинимсиз интилишидан гувоҳлик беради. Миллий-озодлик ҳаракатлари, XIX аср охирлари ва XX асрнинг 30-йилларигача бўлиб ўтган қўзғолонлар бунинг яққол кўринишла-ри дейиш мумкин. Улар халқимизнинг озодлик йўлидаги курашлари ҳеч қачон тўхтаб қолмаганини кўрсатади.

Шу маънода, Президент Ислом Каримов таъбири билан айтганда, „мустақил давлатлар даврасида Ўзбекистон ўзининг ўрнини эгаллади. Ўзбекистон тенглараро тенг бўлди“².

Президент Ислом Каримовнинг халқимизнинг сиёсий тафаккур хазинасига бебаҳо ҳисса бўлиб қўшиладиган „Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонаси-да“ китоби истиқлол туфайли асл илдизларимизга қайтиб, ўз тақдиримизни ўзи-миз белгилаш ҳуқуқига эга бўлганимизни, авлодларга ибрат ва намуна бўладиган буюк ишларни амалга оширганимизни яна бир бор ғурур-ифтихор билан таъкидлашга асос беради.

3-БОВ. Аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш ва иқтисодиётни тубдан ислох этишнинг принципиал масалалари талқининг асарда ёритилиши

XX асрда 70 йиддан кўпроқ вақт ҳукмрон бўлган, дунё харитасида „Совет Социалистик Республикалар Иттифоқи“ деган ном билан катта ҳудудни эгалла-ган, сохта коммунистик мафкурага, маъмурий-буйруқбозлик тизимига асосланган йирик мамлакатдаги нотўғри, самарасиз ижтимоий-иқтисодий сиёсат 80-йиллар-нинг охирига келиб барча иттифокдош республикалар қаторида Ўзбекистон аҳоли-сининг ҳам яшаш шароитларини оғирлаштириб, уни кўплаб муаммолар исканжа-сига солиб қўйди (3.1.1-расмга қаранг).

Озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш
Кўплаб халқ истеъмоли моллари даражасининг пасайиб бориши
тақчиллигининг сезиларли ошиб бориши

¹ Харизматик — мисли кўрилмаган хусусиятларга эга бўлиш.

² Ислом Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011 йил, 427-бет.

Транспорт, савдо, соғлиқни сақлаш, уй-жой
Меҳнат режими ва унга ҳақ тўлаш, дам олиш, қурилиши соҳаларидаги
хизмат кўрсатиш шароитларининг ёмонлашиб бориши сифатининг пасайиши
Пулнинг тобора қадрсизланиб бориш, Давлат бюджетининг камомади
ўсиши. Ишлаб чиқариш ва меҳнат интизомининг кескин пасайиб кетипга

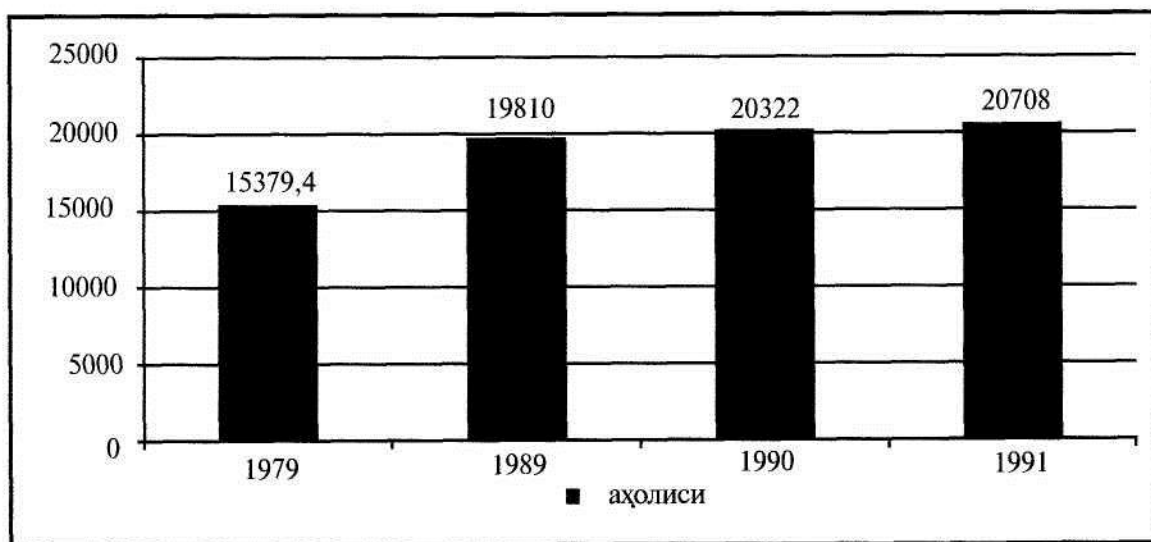
3.1.1-расм. XX асрнинг 80-йиллари охирида собиқ Иттифокда вужудга
келган ижтимоий-иқтисодий муаммолар.

Бу муаммоларнинг барчаси 80-йилларнинг охири — 90-йилларнинг
бошлари-да ижтимоий кескинликнинг кучайишига олиб келди.

Шунингдек, Ўзбекистонда ўта кескин ва жиддий муаммолар юзага
келди:

1) республикада демографик вазиятнинг мураккаблиги (3.1.2-расмга қаранг).
Статистик маълумотлар таҳлили аҳоли рўйхатга олинган давр оралиғида,
яъни 1979—1989 йиллар давомида республикада жами аҳоли сони 15379,4
минг киши-дан 19810,0 минг кишига ёки 28,8 фоизга кўпайганини кўрсатади.
Бу даврда аҳоли-нинг ўртача йиллик ўсиш суръати 2,8 фоизни ташкил
қилган. 1991 йилга келиб мамлакатда аҳоли сони 20,7 миллион кишидан
ортиб, 1990 йилга нисбатан 386,0 минг кишига ўсган.

Бу эса Ўзбекистонда аҳолининг ўсиш суръатлари Иттифок
суръатларига қара-ганда уч баробардан зиёд юқори бўлганини кўрсатади.
Бироқ, аҳолининг бундай ўсиши узоқ йиллар давомида саноат ва
иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида иш жойларини кўпайтириш ҳамда
аҳолининг ҳаёт таъминоти учун зарур шарт-шароитларни яратиш билан
мустаҳкамлаб борилмади. Бу эса одамлар турмуш шароити-нинг
ёмонлашуви, ишсизлар сонининг кўпайиши, ижтимоий меҳнат унумдорлиги
ва аҳоли даромаддарининг камайиши, пировард натижада халқ
фаровонлигининг пасайишига олиб келди;

3.1.2-расм. Ўзбекистонда аҳоли сонининг ўсиш динамикаси, минг киши қисобида.

2) республика иқтисодиётининг бир ёқпама, ҳаддан ташқари номақбул ихтисослаштирилиши натижасида қишлоқ хўжалиги билан бир қаторда, саноатда ҳам асосан хом ашёни бирламчи қайта ишлаш тармоқлари устунлик қилиб, тайёр маҳсулот, аввало, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқарувчи тармоқларнинг улуши жуда паст эди. Қишлоқ хўжалиги хом ашёсининг талайгина ҳажми (пахта тола-си, хом ипак ва бошқа кўпгина хом ашё маҳсулотлари) республикадан олиб кетилган бир вақтда аҳолининг истеъмоли товарларига бўлган эҳтиёжини қондириш учун 8—9 миллиард сўмликка яқин тайёр маҳсулот четдан олиб келинган. Ўзбекистонда аҳолини иш билан таъминлаш имконини берувчи электроника, асбобсозлик, ра-диотехника, мураккаб рўзғор техникаси ишлаб чиқариш каби ва бошқа кўпгина илғор тармоқлар қониқарли ривожлантирилмади. Ақсинча, республикада сув кўп сарфланадиган ва зарарли ишлаб чиқаришлар асоссиз равишда ривожлантирилди;

3) ишлаб чиқарувчи кучлар ва аввало, саноат объектлари, асосан, стихияли равишда, аниқроғи, ҳар хил ўзбошимчалик, буйруқбозлик билан қабул қилинган қарорлар асосида, кўпинча илм-фан вакиллари, билимли ва обрўли мутахассис-ларнинг тавсиялари мутлақо эътиборга олинмай жойлаштирилди. Бу эса республика иқтисодиёти ҳамда аҳоли пунктларининг экологиясига ғоят катга зиён етказиб, аҳолининг ҳаёт таъминоти, одамларнинг яшаши ва уйғун камол топиши учун зарур шароитларни яратишга салбий таъсир ўтказди;

4) республикадаги ижтимоий аҳволнинг, одамларнинг ижтимоий таъминоти

ва уларни ижтимоий ҳимоя қилишнинг мутлақо қониқарсизлиги. Айниқса, қиш-лок аҳолисининг канализация ва водопровод билан таъминланиши атиги 5 фоиз-ни, ичимлик суви билан таъминланиши салкам 50 фоизни, табиий газ билан таъминланиши 17 фоизни ташкил этар эди. Аҳолини уй-жой, соғлиқни сақлаш, маданият, маиший хизмат объектлари, мактаблар, болалар боғчалари ва ҳоказолар билан таъминлаш ишларида силжишлар сезилмади. Ваҳоланки, аҳолининг кўпчи-лик қисми қишлоқ жойларида истиқомат қилар эди (3.1.1-жадвалга қаранг).

Ўзбекистон собиқ Иттифоқ таркибида узок йиллар давомида ҳукм сурган маъ-мурий-буйруқбозлик тизими таъсирқца фақат хом ашё етказиб беришга асослан-ган, қолоқ ва мўрт иқгисодиётга эга бўлиб, бу ҳолат республика аҳолиси даромад-лари ва турмуш даражасига анча кескин таъсир кўрсатди.

Бу даврда республика барча асосий иқгисодий ва ижтимоий кўрсаткичлар бўйича Иттифоқдаги ўртача даражадан ҳам анча орқада бўлиб, мамлакатда охирги ўрин-лардан бирига тушиб қолди. Жумладан, аҳоли жон бошига ялпи ижтимоий маҳсу-лот ишлаб чиқариш бўйича иттифоқдош республикалар орасида 12-ўринни, даро-мад даражаси, асосий турдаги маҳсулотларни истеъмол қилиш жиҳатидан энг охирги ўринлардан бирини эгаллаб келди. Аҳоли жон бошига миллий даромад ишлаб чиқариш бўйича Иттифоқдаги ўртача даражадан 2 баробар, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш бўйича 2,5 баробар, саноатдаги меҳнат унумдорлиги жиҳатидан 2,5 баробар, қишлоқ хўжалигидаги меҳнат унумдорлиги жиҳатидан эса 2 баробар, аҳолининг ўрта ҳисобда гўшт маҳсулотлари, тухум, сут ва сут маҳсулот-лари истеъмоли бўйича 2 баробар орқада қолган (3.1.3-расмга қаранг).

Ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларнинг пасайиши, ўз навбатида, аҳолининг турмуш даражасига ҳам таъсир кўрсатиб, яшаш шароитларининг оғирлашувига сабаб бўлди. Ўша даврда кун кечириш учун ойига ўрта ҳисобда камида 85 сўм зарур бўлгани ҳолда, 75 сўмдан камроқ ялпи даромад оладиган аҳолининг улуши Итти-фоқ бўйича 12 фоиздан сал кўпроқ бўлса, Ўзбекистонда 45 фоизга етган, яъни 8 миллион 800 минг кишини ташкил этган. Бир миллионга яқин киши ижтимоий ишлаб чиқаришда ўзининг кўлидан келадиган ишни топа олмаган, яъни ишсиз бўлган.

Ижтимоий инфратузилма тармоқлари: соғлиқни сақпаш, халқ таълими, мак-табгача болалар муассасалари жуда оғир аҳводда бўлиб, мактаб ва касалхоналар-нинг 60 фоизи нобоп биноларда жойлаштирилган. Бу эса ўша

даврдда инсоннинг ҳар томонлама уйғун камол топиши, унинг шахс сифатида маънавий ривожланиши у ёқда турсин, кўпинча яшаш учун керак бўлган энг оддий нарсалар ҳам етишмаганини кўрсатади.

1 Демографический ежегодник СССР 1990. — М.: Финанс и статистика, 1990. С. 39; Население Республики Узбекистан 2001. Статистический сборник. — Т.: 2002. С. 34-35.

Кўрсаткичлар	Йиллар			1991 йилда 1989 йилга нисбатан ўзгариши	
	1989	1990	1991	4-	%
Республика бўйича	19810,0	20322,0	20708,0	898,0	104,3
Шу жумладан:					
Шаҳарда	8089,3	8341,3	8405,5	316,2	103,9
Қишлоқ жойларда	11720,7	11980,7	12302,5	581,8	105,0
Қишлоқ аҳолисишг улуши, фоизда	59,2	59,0	59,4	0,2	—

3.1.3-расм. Собиқ Иттифоқ таркибда Ўзбекистоннинг асосий ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичлари даражаси.

Бундай оғир аҳволнинг вужудга келиш сабаблари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

— 30-йилларнинг бошларида иқтисодиётга раҳбарлик қилишнинг маъмурий-буйруқбозлик усулларига зўр берилиб, Ўзбекистонни, унинг ишлаб чиқарувчи кучларини ривожлантиришга яроқсиз ёндашувларнинг тобора

кучайиб бориши;

— республикага асосан хом ашё базаси, собиқ Марказдаги саноат вазирликлари ва идораларининг мўмай хом ашё манбаи сифатида қараб келиниши;

— ўлканинг маҳаллий, ижтимоий-иқтисодий хусусиятларига баъзан етарлича, баъзан мутлақо баҳо берилмагани, баъзан эса бу хусусиятларнинг писанд ҳам қилинмагани;

— иқтисодий ва ижтимоий соҳани комплекс, жадал ривожлантиришнинг, умумиттифоқ меҳнат тақсимоотида Ўзбекистоннинг мавқеи ва ўрнини ўзгартириш-нинг муқобил йўллари эътиборга олинмагани.

Собиқ тузум даврида мавжуд мураккаб муаммоларни ҳал этиш учун собиқ Иттифоқ раҳбарияти томонидан ишлаб чиқилган, аммо бир-бири билан ўзаро боғланмаган турли дастур ва тадбирлар ҳам чала-ярим амалга оширилар эди. Рес-иубликанинг айрим минтақаларини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш соҳа-сида йўл қўйилган хатоларни тузатиш учун Марказ томонидан амалда бирон-бир иш қилинмади.

Мустақилликка эришиш арафасида Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий муҳофа-за қилиш тизими, асосан, бюджетдан молиялаштирилар ва қатъий марказлашган эди. У даврда меҳнат шароитлари, меҳнат муҳофазаси, ижтимоий таъминот кўпроқ декларатив характер касб этган, чунки маблағ ва захиралар асосан зарарли, хавфли меҳнат шароитларини компенсация қилишга (қўшимча меҳнат ҳақи, имтиёзлар, имтиёзли пенсиялар ва ҳ.к.) йўналтирилган.

Бу даврдаги ижтимоий ҳимоя тизимининг самарадорлигини пасайтирувчи омил-ларга қуйидагилар кирган:

— тўлов ва имтиёзларнинг аҳолининг кўп тоифасига берилиши, моддий таъминланиш даражасининг деярли эътиборга олинмагани;

— моддий ёрдам олувчиларнинг фаровонликка ўз кучлари билан эришиш им-кониятларини тўла инобатга олмаслик. Маълумки, бунинг оқибатида аҳоли ўртасида ижтимоий боқимандалик кайфияти, бепарволик, ташаббуссизлик, жамият-нинг маргиналлашуви келиб чиқади;

— ҳудудий ва муниципал ҳокимият органлари ўртасида ижтимоий ёрдам кўрсатиш ваколатлари ва жавобгарлигининг аниқ тақсимланмагани. Бу эса, ижтимоий тўлов ва имтиёзларни тақдим этиш ва молиялаштиришда жавобгарликдан бош тортишга олиб келган.

Барча аҳолига мўлжалланган ижтимоий сиёсат ёрдамга эҳтиёжнинг кўпроқ ва камроқ даражаси каби жуда муҳим омилга нисбатан сезгирликни кўддан бой берди. Шундай бўлиб чиқдики, кам таъминланган фуқаролар ҳам, тўла таъминланган фуқаролар ҳам бир хилда мадад оларди. Бунинг устига, дотация жорий этилган асосий товар ва хизмат турларидан айнан шундай ёрдамга камроқ мухтож бўлган кишилар кўпроқ фойдаланиб қолишди. Ҳақиқатан ҳам, мухтож кишилар учун кам самара берган ижтимоий муҳофаза тизими беҳуда сарф-харажатларга, маблағларнинг беҳуда совурилишига сабаб бўлди.

Мустақилликка эришиш остонасида одамларнинг таъминоти, даромади, улар-нинг яшаши учун зарур бўлган кундалик маҳсулотларнинг энг кам миқдори, ор-тиқча ишчи кучининг бандлиги каби масалалардаги мавжуд аҳвол оғир бўлган. Бунинг асосий сабаби — бу йилларда ҳар бир вилоят бўйича аниқ дастурлар, ички резервлар ҳисобидан ишни тўғри ташкил этиш, ишлаб чиқариш қувватларини реконструкция қилиш, қанча миқдорда, кимга ва қачон қўшимча хом ашё ажра-тиш эвазига аҳволни яхшилаш имкониятлари тўғрисида амалий тадбирлар бўлма-ган (3.2.1-расмга қаранг).

Бу даврда йиддан-йилга тобора кескинлашиб келаётган асосий ижтимоий му-аммо — бу аҳоли ўртасида ишсизлар сонининг жадал равишда ўсиб бориши эди. Собиқ Иттифок раҳбарлари республикадаги бу муаммога эътибор қаратмас, ай-ниқса, қишлоқ жойлардаги ишсизлик одамларнинг тинка-мадорини куришиб борарди. Қишлоқларда янги иш ўринларини яратиш имкони деярли йўқ, сабаби — республиканинг барча вилоятларидаги, хусусан, Фарғона вилоятидаги барча ер майдонлари ишдан чиққан, ернинг жони сўриб олинган эди. Натижада меҳнатни ташкил этишнинг янги усуллари бўлган оилавий пудрат ва бошқа хўжалик юритиш шакллари, ерни деҳқон ихтиёрига берадиган кўплаб тадбирлар жорий этилган тақдирда ҳам қишлоққа яшаётган одамларга тўғри келадиган қўшимча даромад миқдорини ўзгартириш қийин бўлган. Бунга мисол тариқасида Қашқадарё вилоят-тини олиш мумкин. Аҳолини Қарши чўлларига ташкилий равишда кўчиришнинг бутун даври мобайнида у ерга 600 та оила кўчиб борган, холос. 1989 йилга қадар улардан 40 та оила яшаб қолган. Бунинг асосий сабаби — аҳолининг ишлаши учун муносиб иш ўринлари яратилмаганида.

„Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида" китобида ана шундай муам-молар билан бирга, уларнинг ечими ҳам кўрсатилади. Иш ўринларини яратиш учун ишлаб чиқариш таркибини шундай қайта куриш зарурки, одамлар ўзлари яшаётган жойдан узоққа кетмасдан, самарали меҳнати

хисобидан керакли даро-мадга эга бўлсин. Шу ўринда дунёда аҳолиси энг кўп бўлган Хитойни мисол тари-қасида оладиган бўлсак, у ерда саноат маҳсулотларининг 40 фоизи қишлоқ жой-ларда ишлаб чиқарилмоқда, деб таъкидланади китобда. Бу мамлакатда йирик кор-хоналар қуришмайди, одамлар эса бир вақтнинг ўзида шахсий хўжалик билан

3.2.1-расм. Мустақилликка эришиш арафасида аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тизими.

шуғулланиб, яшаш жойидан узоқ бўлмаган ерда кўшимча даромад манбаига ҳам эга бўлади, деб қайд этади муаллиф.

Бу фикрларнинг давомини ўқиймиз: „Айтиш керакки, Хитойда аҳолининг сони бизникига қараганда бир неча баробар кўп. Лекин Хитой қандайдир йўлларни топиб, бу муаммоларни муваффақиятли ҳал этмоқда. Ўзингиз эътибор беринг, бугунги кунда Хитой қандай суръатлар билан ривожланмоқда, халқининг ҳаёт даражаси ўсиб бормоқда“¹.

Маълумки, бу сўзлар айтилган пайтда Фарғона водийсида ишчи ўринларини яратиш масаласи жиддий муаммо бўлган. Водийда жойлашган айрим тармоқларда, айниқса, енгил саноатда бўш иш ўринлари жуда кўп бўлишига қарамасдан, одамлар-ни ишга жойлаштириш қийин бўлган. Бунга ушбу тармоқпар учун бевосита жавоб-гар бўлган, лекин бу масалаларни кимдир четдан келиб ҳал қилиб беради, деган хомхаёл билан юрган одамларнинг масъулиятсизлиги сабаб бўлган.

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011 йил, 36-бет.

Фарғона вилояти аҳолисининг ҳаёт даражасини ва ишга яроқли аҳолининг бандлигини ошириш бўйича дастурни ишлаб чиқиш зарур эди. Китобда эътибор қаратилган яна бир муҳим муаммо шуки, мустақилликка эришиш остонасида маҳаллий органлар раҳбарлари жон бошига қанча даромад тўғри келиши ва умуман, одамларнинг қандай ҳаёт кечираётгани, бундан кейин шундай паст даромадлар билан яшаш мумкин эмаслигини билмаган. Ўша йиллари пенсионер, колхозчи ойига бор-йўғи 42 сўм олган.

Шу билан бирга, 1990 йили республикада аҳоли жон бошига тўғри келадиган пул даромадлари 571, аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал пул даромадлари эса 551 АҚШ долларини ташкил этган. Айтиб ўтиш жоизки, бу кўрсаткичлар бўйича Ўзбекистон собиқ Иттифоқдаги мамлакатлар орасида энг охири ўринларда турган.

Айтиш жоизки, мустақилликкача бўлган даврда одамлар икки тоифага ажратилган. Ишга жойлашишни истаётган одамларни қандайдир махфий кўрсатмалар борлиги учун арзимаган важларни рўқач қилиб, ортига қайтариб юборишган. Қиш-локдан келган одамларни шаҳарларда ишга олишмаган, аммо республикаимизнинг ташқарисидан келганлар эса ишга қабул қилинган.

Ўзбекистон бюджети катта камомад билан якунланаётган ва бундай камомад тобора ўсиб бораётган бир шароитда собиқ Иттифоқ раҳбарлари республикани 1991 йиддан бошлаб хўжалик ҳисобига ўтишга мажбур қила бошлайди. Ҳолбуки, ўша даврда республика бюджетининг ҳам, маҳаллий бюджетларнинг ҳам даромад қисми базаси ўта заиф бўлиб, нарх-наво ошиб бораётган бир вазиятда харажат-ларни қоплаш имконини бермас эди.

Мамлакатимиз раҳбари ўша даврда вужудга келган аҳволдан чиқиш йўли сифа-тида қуйидагиларни белгилаб берди:

- ишларнинг ахволига ҳолис баҳо бериш, республикадаги вазиятни соғломлаштиришнинг конкрет ва аниқ-пухта дастурини ишлаб чиқиш;
- ҳаётнинг барча соҳаларида қатъий тартиб ва интизом ўрнатиш, раҳбар кадр-ларни жой-жойига тўғри қўйиш, уларга нисбатан талабчанликни ошириш.

Республикаимиздаги вазиятни чинакамига ўнглаш, юртдошларимизнинг ҳаётга қарашини, бугунги ва эртанги кунга ишончини мустаҳкамлаш учун аввало, уларнинг иқтисодий, моддий аҳолини яхшилаш заруратини чуқур англаган Президентимиз ўша даврда аҳоли учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган жуда катта бир масалани - одамларга томорқа ер бериш масаласини

кун тартибига қўйди. Ушбу масаланинг нақадар муҳим аҳамият касб этишини қуйидаги ҳолатлар орқали ҳам тасаввур қилиш мумкин эди:

- республика қишлоқларида ери йўқ оилалар сони - 240 минг нафар;
- уй-жой қурилиши ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун кенгайтиришга муҳтож ҳовлилар сони - 1,8 миллиондан кўпроқ;
- фақат Тошкент шаҳрида ер участкаси олиш учун навбатда турган оилалар сони - 92 минг нафардан иборат эди.

Бунинг устига, шаҳарлар, туман марказлари ва шаҳар типдаги поселкаларда ер йўқлиги сабабли меҳнаткашларнинг яқка тартибда уй-жой қуришга, жамоа равишда боғдорчилик қилиш ва полизчилик билан шуғулланишга имкони йўқ эди.

Замонавий шаҳарда, айниқса, Тошкент каби азим шаҳарда яшаш шунчаки истиқомат қилишни билдирмайди. Ҳар бир оила учун алоҳида квартира ёки шах-сий уй бўлиши зарур. Октябрь, Собир Раҳимов, Киров районларида 600 минг киши яшаб турган хонадонлар урушдан аввал қурилган бўлиб, шу қадар путурдан кетиб қолган эдики, уларни таъмирлашнинг ҳам иложи бўлмаган (2 миллион квадрат метрга яқин майдонда мана шундай уйлар бўлган). Бу хонадонларда мар-казий иситиш тизими, водопровод, газ ва канализация йўқ, икки-уч хонада бир неча оила яшаб турган, киши бошига 2-3 квадрат метр турар жой тўғри келган. Агар Тошкентда ўрта ҳисобда киши бошига 14,2 квадрат метр турар жой тўғри келса, эски шаҳар қисмида бу рақам икки баробар кам бўлган. Қарийб 7 минг оила шундай яшаганки, ҳар бир оила аъзосига салкам 5 квадрат метрдан камроқ майдон тўғри келган. Бу - энг оддий ҳаёт таъминоти шартларига ҳам яқинлашмайди.

Катга шаҳарнинг нормал турмушини аниқ-пухта озиқ-овқат таъминотисиз та-саввур қилиб бўлмайди. Дўконлар ва бозорлардаги аҳвол меҳнаткашларнинг, бутун Тошкент ахлининг ҳақли равишда норозилигини туғдирган. Агар аҳолини гўшт-сут маҳсулотлари билан таъминлашдаги узилишларни бир амаллаб тушунтириб бериш мумкин бўлса, шаҳримиз бозорларида мева ва сабзавотларнинг нархи Сибирь ҳамда Узоқ Шарқ даражасида эканини мутлақо оқлаб бўлмас эди.

Масалани бир қадар енгиллаштириш учун республика матлубот кооперацияси Тошкент шаҳрининг барча районларида мева-сабзавот бозорларини уюштирган, бундай бозорларда 30 минг тоннадан кўпроқ

қишлоқ хўжалиги маҳсулоти сотил-ган. Бундан ташқари, „Ўзбекбирлашув“, шаҳардаги тегишли идораларнинг куч-ғайрати билан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини келишилган нархларда сотади-ган 53 та дўкон қисқа муддатда қуриб, фойдаланишга топширилган. Мева ва саб-завотни сақлаш ва қайта ишлаш базасини мустаҳкамлаш учун катта тадбирлар қўрилган. Хитой Халқ Республикасидан қўшимча тарзда картошка сотиб олинган.

Тошкент шаҳрда истиқомат қилувчи аҳолига боғдорчилик-узумчилик учун ажратиб берилган участкалар кўпайиб борган. Бу, ўз навбатида, озиқ-овқат таъми-нотини анча яхшилашга ва кишиларнинг бўш вақтини фойдали ишларга сарф-лашга, одамларнинг саломатлигини мустаҳкамлашга хизмат қилган.

Одамлар бирон-бир талаб-эҳтиёжини — хоҳ гўшт ёки қанд-шакар, спиртли ичимлик ёки совун бўлсин, шу нарсалар билан таъминлашдаги қийинчиликларни маълум бир вақтгача тушуниши, бунга қаноат қилиб туриши мумкин. Аммо улар ўзларининг хавфсизлигидан махрум бўлганини тушуна олмайди, бунга тоқат қила олмайди. Оиланинг, фарзандларнинг, яқин кишиларининг ҳаёти ва соғлиғи, уй-жойнинг дахлсизлиги сақиянишига, неча ўн йиллар мобайнқдаги меҳнат туфайли орттирилган бисотининг бус-бутун қолишига ҳеч нарса қафолат бермаса, улар қандайдир безори, экстремист гуруҳларнинг тазйиқи остида вайрон бўлса, маъ-мурлар инсон шахси ва ҳаётининг дахлсизлигини таъминлашмаса, буни биронта ҳам софдил, виждонли киши қабул қила олмайди.

Мустақилликка эришиш остонасида республикамызда одамларнинг ҳаёт таъ-миноти муаммолари йиғилиб қолган ва улар ниҳоятда ўткир тус олган эди. Фуқаро ҳокимиятдан кутаётган энг асосий нарса — ҳар бир одамнинг ишга, уй-жойга эга бўлиши, озиқ-овқат, кийим-кечак, нормал турмуш ва дам олиш, фарзандларни тарбиялаш учун маблағ ишлаб топа олиши билан боғлиқ эди. Бу даврда дўконларда ҳаётий зарур маҳсулотлар турмаган, ҳалол меҳнат билан ишлаб топилган пулга энг оддий нарсаларни ҳақоратли тарзда, навбатларда узок туриб, чайқов нархларда сотиб олишга одамлар мажбур бўлган.

Юртимизда 1989 йил 17 августда „Қишлоқда яшовчи ҳар бир оилани томорқа билан таъминлаш, уларга яқка тартибда уй-жой қуриш учун барча шарт-шароитлар-ни яратиб бериш ҳақида“ қарор қабул қилинди. Қарорда қишлоқда яшовчи ҳар бир кишига ўртача 25 сотихдан ер ажратиб бериш ва томорқа майдонларини қарийб 4,5 баробар кўпайтириш кўзда тутилган эди.

Бу борадаги амалий ишлар натижасида 1989—1990 йилларда бир ярим миллиондан кўпроқ оилага кўшимча ер ажратилди, 700 минг оилага янги томорқа ерлари берилди.

Бугун тўла ишонч билан айтиш мумкинки, бу мураккаб масалага ана шундай оқилона ёндашув туфайли Ўзбекистон бўйича минг-минглаб одамлар уй-жойли, ишли бўлди, бозорларда маҳсулот кўпайиб, нарх-наво арзонлашди, энг муҳими, ижтимоий кескинликнинг олдини олишга эришилди.

Бундан ташқари, юз минглаб гектар суғориладиган ер техник экинлар оборо-тидан чиқарилди, пахта етиштириш режаси 700 минг тоннага камайтирилди. Бу — пахта яккахокимлигини бартараф этиш йўлидаги дастлабки, аммо ўта муҳим ама-лий қадам эди.

Президентимиз қишлоқ жойларда аҳоли учун томорқа ерлар ажратишни кен-гайтириш масаласига анча кенг қараб, ушбу тадбир орқали кўплаб муҳим масала-ларни ҳал этишни, жумладан, озиқ-овқат дастурини бажаришни кўзда тутган эди. Шахсий хўжалиқцаги ернинг бир гектари жамоат секторидагига нисбатан тўрт баробар кўп самара берарди. Шахсий ёрдамчи хўжаликнинг бир гектаридан олина-ётган самара 12,5 минг сўмни, ижтимоий секторда эса атиги салкам уч минг сўмни ташкил этарди.

Республикада ҳайдаладиган ерларнинг атиги 5 фоизи шахсий ёрдамчи хўжа-ликларга берилган, улар қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг тўртдан бир қис-мини ишлаб чиқаришмоқца эди. Етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулоти-нинг 26 фоизи, шу жумладан, гўштнинг 49 фоизи, сутнинг 65 фоизи, жуннинг 66 фоизи ва сабзавотнинг 43 фоизи шахсий томорқалар хиссасига тўғри келади. 1990 йилнинг ўзида якка хўжаликларда етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг умумий ҳажми 300 миллион сўмдан ошганлигининг ўзи ер масаласидаги қарорнинг аҳамиятини яққол намоён этади.

Иккинчидан, бу қарор уй-жой дастурини ҳал этишга ёрдам берди. Якка тартиб-да уй-жой қуриш ўз салмоғига кўра Уй-жой дастурида 60 фоиздан кўпроқни ташкил этиб, ўша даврда бу кўрсаткич 89—90 фоиз атрофида бажарилган. Аҳолига ер участкалари, пул ссудалари ва зарур қурилиш материаллари ажратиб бериш мазкур жараёни анча тезлаштиради.

Учинчидан, мазкур қарор ишсизлик муаммосини ҳал этишда қўл келади. Ма-салан, Фарғона вилоятидаги мавжуд 149 та жамоа ва давлат

хўжалигининг ҳар бирида аҳоли билан шартнома асосида уй-жой қурувчи 50—60 кишилиқ қурилиш бригадасининг тузилиши эвазига 7,5 минг кишини иш билан таъминлаш имкония-ти туғилди. Хоразм вилояти хўжаликларида ғишт, дурадгорлик буюмлари ва бошқа нарсалар тайёрлайдиган ёрдамчи корхоналарнинг бунёд этилиши қурилиш мате-риаллари тақчиллигини бартараф этиш билан бирга, уч йил мобайнида ишлаб чиқаришга қўшимча тарзда 2,5 минг кишини жалб этиш имконини берди. Бу одам-ларни ижтимоий ишлаб чиқаришга жалб этишнинг тўғридан-тўғри йўли эди.

Тўртинчидан, аёлларнинг иш билан бандлиги муаммосини ҳал этиш имкони туғилди. Аёллар ижтимоий-фойдали меҳнат билан банд бўлмаган аҳолининг анча-гина қисмини ташкил этиб, кўп болали оилаларда улар болалар тарбияси, рўзгор юмуши билан банд эди. Аёлларнинг ўз томорқаларида хўжалиқ билан расмийлаш-тирилган шартнома, меҳнат стажи ҳисоблаш ва кейинчалиқ пенсия тайинлаш асосида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириши уларнинг оилалари манфаатларига мос келадиган иш бўлди.

Бешинчидан, ижтимоий-сиёсий барқарорлик масаласи ҳал этилди. Маълумки, ишсизлик, бекорчилик жамият учун зарарли хатти-ҳаракатларга, жиноятлар содир этилишига сабаб бўлади. Шунга кўра, аксариятининг касб-хунари йўқ, меҳнат қилиш кўникмасига эга бўлмаган ёшларга ер участкаларининг ажратиб берилиши уларни меҳнат қилишга рағбатлантирди, ёшларда ерга эгалик хисси, меҳнат кўник-малари шаклланди. Ўша даврда республикамиз қишлоқларидаги ҳар беш хонадон-нинг бирида бирорта ҳам чорва моли, 37 фоизда сигир, ярмисида қўй боқилма-гани мазкур муаммонинг ўша даврда нақадар долзарб бўлганини кўрсатади.

ХУЛОСА

1990 йилнинг ноябрида эълон қилинган Иттифоқ шартномаси лойиҳасида асосий устунлик яна собиқ Марказга берилди, республикаларнинг ҳуқуқлари эса чекланганича қолаверди. ОАВда

лойихадаги мақбул бўлмаган шартнома қоидалари асосли равишда танқид қилинди: республикалар хорижий давлатлар билан алоқа қилишда овоз ва ҳуқуқдан яна аввалгидек маҳрум эди, Иттифок қонунчилигининг республика қонунчилигидан устун туриши тўғрисидаги тезис баён қилинган, республикаларнинг ерга, ерости бойликларига ва бошқа табиий ресурсларга бўлган мулкчилик муносабатларини тартибга солиши СССР ваколатларининг амалга оширилишига ҳалақит бермаслиги лозим эди.

Иттифок раҳбарларининг барча ҳаракатларига қарамасдан, СССРнинг парча-ланиш жараёни бошланди: унинг таркибидан дастлаб Болтиқбўйи республикалари (Литва, Латвия ва Эстония), сўнг Грузия чиқди.

1991 йил 15 февралда Ўзбекистон ССР Олий Совети „Ўзбекистоннинг давлат рамзлари тўғрисида“ махсус қарор қабул қилди. Унда, жумладан, шундай дейилади:

„Мустақиллик тўғрисидаги Декларацияга амал қилиб, Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши қарор қилди:

1) Ўн иккинчи чақириқ Олий Кенгаш II сессиясида тузилган Ўзбекистон ССР Конституцияси (Асосий Қонуни)нинг янги лойиҳасини тайёрловчи комиссиясига Ўзбекистон ССРнинг янги Давлат байроғи, Герби ва Мадҳиясига доир таклифлар ҳамда улар тўғрисида Низомлар тайёрлаш топширилсин. Комиссия республика жамоатчилиги ва депутатларининг фикрларига таяниб иш кўрсин.

2) Бу борадаги таклифлар матбуотда эълон қилиниб умумхалқ муҳокамаси уюштирилсин ”.

Ўзбекистон Олий Совети қабул қилган қонунлар, Ўзбекистон Президентининг Фармонлари, Ҳукумат қарорлари катта аҳамиятга эга бўлиб, улар республиканинг иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан мустақил ривожланиш йўлига бевосита қаратила бошлади.

Ўзбекистонда янги раҳбарият томонидан ижтимоий-иқтисодий соҳаларни давлат йўли билан бошқариш органлари мустақамланди. 1991 йил мартда республикалар вакиллари томонидан Иттифок шартномасининг бошқа лойиҳаси тайёрланди. Мазкур лойиҳа „Суверен Республикалар Иттифоқи тўғрисида“ деб номланди. Бу лойиҳанинг асосий ғояси — кўп миллатли Иттифок давлатини федерация сифатида сақлаб қолиш ва шу билан бирга, республикалар суверенитетини рўёбга чиқариш туфайли Марказнинг янги вазифасини ҳам белгилаш эди. Гарчи лойиҳа республикаларнинг

суверенитет тўғрисидаги декларациясини ҳисобга олган бўлсада, бу суверен „давлатлар“ эмас, балки „республикалар“ Иттифоқи тўғрисидаги шартнома эди. СССР Президенти ва тўққизта иттифокдош республика раҳбарлари иштирокида Ново-Огаревода бўлиб ўтган йиғилишда принципиал низоли масалалар юзасидан томонларни қаноатлантирадиган битимга келинди — „Суверен Давлатлар Иттифоқи тўғрисида“ги шартномани тузишга келишиб олинди. Ўзбекистон делегацияси музокаралар жараёнида янгиланган Иттифоққа киришнинг ўзи учун жуда муҳим бўлган шартини — барча республикалар аҳолиси учун ягона бўлган пенсия билан таъминлаш, даромадларни индексация қилиш ва кун кечириш учун зарур бўлган кафолатланган энг кам миқдор тартиби амал қилишини қаттиқ туриб ҳимоя қилди.

Вужудга келган ўта оғир шароит, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий қийинчиликларга, турли тўсиқларга қарамасдан, халқимиз Ислом Каримов бошчилигида ўзининг асрий орзуси — Ўзбекистоннинг давлат суверенитети ва мустақиллиги сари дадил ва қатъият билан ҳаракат қилишда давом этди. Нихоят, 1991 йилнинг 31 августида, ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг олтинчи сессиясида Ислом Каримов тантанали равишда Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини эълон қилди. У ўзининг том маънодаги тарихий нутқида қуйидаги фикрларни алоҳида таъкидлади:

„Мамлакат катта фалокат ёқасига, жар ёқасига келиб қолганини кўриб турибмиз. Халқ ўзининг эртанги кунига ишончини кукдан-кунга йўқотяпти. Одамлар ўзларининг, оиласининг, бола-чақасининг тинчлигига кафолат истайди. Тўқис, хотиржам ҳаёт талаб қияпти. Бу истаклар, бу талаблар сафсатабозлик ва ваъдабозлик остида кўмилиб кетяпти.

Бизнинг халқимиз сабр-бардош, яхшилик, осойишталик, бошқа халқларга нисбатан хайрихоҳлик руҳда тарбияланган. Бу халқ бугун биздан ҳимоя талаб қияпти, тинч-тотув ҳаёт, оғир меҳнатига яраша турмуш шароитларини талаб қияпти. Бу — ҳаққоний талабдир.

[...] Ўзбекистон раҳбарияти ҳеч қачон, қандай Иттифоқ бўлмасин, ким билан Итгафоқ бўлмасин, қандай шароит бўлмасин, иккинчи даражали ролга рози бўлмайди, бунга йўл ҳам қўймайди”.

Ватанимиз тарихига зарҳал ҳарфлар билан ёзиладиган ўша унутилмае кунларга назар ташлайдиган бўлсак, айтиш мумкин бўлади. Ўша пайтда ёш. мустақил Ўзбекистон давлати раҳбари томонидан мамлакатимизнинг сиёсий-ижтимоий, маънавий тараққиёти учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган

кўплаб ўта муҳим ҳужжатлар қабул қилинганини кўрамыз. Мисол учун, 31 август куни қабул қилинган Ўзбекистон ССР Олий Советининг „Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллигини эълон қилиш тўғрисида“ги Қарори ва „Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги тўғрисида“ги Баёноти ҳамда „Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг асослари тўғрисида“ги Қонун ва бошқа қонун ҳужжатлари шулар жумл асид андир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари иштирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990 йил 24 февраль.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. Т.: „Ўзбекистон“, 1993.
3. Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуг. — Т.: „Ўзбекистон“, 1998.
4. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. Асарлар, 7- жилд.
5. Каримов И.А. Демократия — қонунга ва шахсга ҳурмат демакдир. // Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. / И.А. Каримов. — Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011.
7. Каримов И.А. Илм-фан имкониятларидан тўлароқ фойдаланайлик. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясида бўлиб ўтган учрашувда сўзлаган нутқидан, 1989 йил 28 ноябрь. // Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. / И.А. Каримов. — Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2011.
8. Каримов И.А. Мустақил Ўзбекистоннинг давлат сиёсати инсонийлик ва эзгулик қонунларига асосланади. // Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. / И.А. Каримов.